**Turkish Studies**
***History***
*Volume 13/8, Spring 2018, p. 137-160*
*DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13148*
*ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY*

***Research Article / Araştırma Makalesi***

***Article Info/Makale Bilgisi***
**Received/Geliş:** Şubat 2018 **Accepted/Kabul:** Haziran 2018
**Referees/Hakemler:** Prof. Dr. Erdal AÇIKSES – Prof. Dr. Ömer Osman UMAR - Dr. Öğr. Üyesi Yavuz HAYKIR

*This article was checked by iThenticate.*

# HİLÂFETİN KALDIRILMASININ TÜRK BASININA YANSIMALARI

*Turgay MURAT* - Nida ÖZMEN***

## ÖZET

Hilâfet, Hz. Muhammed (S.A.S)'in vefatı ile ortaya çıkmıştır ve sonrasında Hûlefa-i Raşidin devri başlamıştır. Hilâfet Emevi ve Abbasiler devrinde saltanata dönüşmüştür. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle hilâfet Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'nda cihad ilan etmiş fakat İslâm dünyasından beklenen karşılık gelmemiştir. Birinci Dünya Savaşı sonunda işgal altına giren Osmanlı Devleti'nde Milli Mücadele Dönemi başlamıştır. Milli Mücadele zaferle sonuçlanınca varlığı iki başlılığa neden olan saltanat kaldırılmıştır. Türk basını saltanatın kaldırılması konusunda olumsuz tepkiler vermemiştir. Çünkü saltanat kaldırılmış ama hilâfet Osmanlı hanedanında yaşamaya devam etmiştir. Türk basınında hilâfetin geleceği ile ilgili şüpheler cumhuriyetin ilanı ile gündeme gelmiştir. Halifeyi devlet başkanı olarak gören muhafazakâr basın cumhurbaşkanı seçimini eleştirmiştir. Basında hilâfetin geleceği ile ilgili tartışmalar sürerken 1924 yılının başında Halife Abdülmecid hilâfet bütçesinde artış istemiştir. Bu istek hilâfetin kaldırılma sürecini hızlandırmıştır. Yeni yılla beraber bütçe görüşmeleri başlamış ve halifelik bütçesi değerlendirilmiştir. 3 Mart 1924'te ise hilâfet kaldırılmış ve Osmanlı hanedanı yurt dışına çıkarılmıştır.

Tanin, İkdam ve Tevhid-i Efkâr gibi muhafazakâr basın bu kararın Müslüman dünyası ile bağları kopartacağı ama bunun ikinci derece bir sorun olduğunu yazmıştır. Ayrıca Tevhid-i Efkâr gazetesi kararı emr-i vaki olarak değerlendirmiştir. Hilâfetin kaldırılması kararına Ankara basınından Hâkimiyet-i Milliye ve Anadolu'da Yenigün gazeteleri destek vermiştir. Vakit, Vatan, Akşam ve İleri gazeteleri alınan kararla Türkiye'nin ilerlemesindeki engellerin kaldırıldığını ifade etmiştir.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bil. Fak. Tarih. Bölümü, turgaymurat@firat.edu.tr

** Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi,ndzmn_23@hotmail.com

Hilâfetin kaldırılması âlem-i İslâm'da ilk başlarda şaşkınlığa neden olsa da zamanla gündemden düşmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Hilafet, Halife, Saltanat, Osmanlı Devleti, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Mustafa Kemal Paşa, Sultan Vahdettin, Halife Abdülmecid Efendi, Türk Basını.

## REFLECTIONS OF ABOLITION OF THE CALIPHATE IN THE TURKISH PRESS

### ABSTRACT

The caliphate emerged with the death of the prophed Muhammed and after that Hûlefa-i Rashid cycle has begun. Caliphate has turned to reign in the Ummayyad and Abbasid era. Yavuz Sultan Selim conquered Egypt and caliphate was transferred to the Ottoman State. Ottoman state has declared jihad in the First World War, but has not the expected response from the Islamic World. At the end of the First World War, the period of national struggle started in the occupied Ottoman Empire. As a result of the victory of the National Struggle, the sultanate which caused duality in the country was abolished. The Turkish press has not given negative reaction to the abolition of the sultanete because the caliphate continued to live in the Ottoman dynasty. Doubts about the future of the caliphate has raised with proclamation of the republic in the Turkish press. Thus, the Turkish conservative press have criticized the presidential elections because they have seen the caliph as president. While discussions about the future of the caliphate in the Turkish press were continuing, Caliph Abdülmecid has wanted to increase in the caliphate budget at the beginning of 1924. The request accelerated the process of the removal of the caliphate. Budget meeting started and caliphate budget was evaluated in the parliament with the new year. Caliphate was abolished on the 3rd of March 1924 and Ottoman dynasty were expelled out of the country.

The conservative press such as Tanin, İkdâm and Tevhid-i Efkâr have interpreted that the ties with the muslim world would break, but they have written that this was a second degree problem. Tevhid-i Efkâr newspaper interpreted the decision as fait accompli. Hâkimiyet-i Milliye and Anadolu'da Yenigün from Ankara newspapers have supported the decision of abolition of the caliphate. Vakit, Vatan, İleri and Akşam newspapers they have expressed that the abolition of the caliphate has removed the obstacles ahead Turkey's progress. The removal of the caliphate caused astonishment in the Islamic World but it fell from the agenda in time.

### STRUCTURED ABSTRACT

Caliphate which has an important role in the Islamic history and Turkish history emerged as an insitution after the death of Prophet Muhammed and in time it turned into a reign. Caliphate institution handovered many times in the Islamic history and after the conquest of Egypt it passed to the Ottoman Empire durign the reign of Yavuz Sultan

Selim. Ottaman sultans used the title of caliphate to improve their sultanates. In the last era of Ottoman Empire caliphate institution lost its importance both in the state affairs and unifying effects in the Islamic World. During Sultan Abdulhamid Khan it was tried to revive the caliphate in the Islamic World but with the beginning of First World War, declaration of that didn't get response from the Islamic World and Caliphate in the Ottoman Empire didn't support the National Struggle in the Anatolia and these things cuased the loss of caliphate's effect. However caliphate continued to be seen as sacred in terms of spiritual aspects among some people. After the establishment of Turkish Republic caliphate was seen as an obstacle for the sovereignty of the new state and it was abolished on the 3rd of March 1924 with a decision taken by the Grand National Assembly of Turkey.

Abolition of caliphate which had an important role in the Turkish and Islamic World took an important place in the Turkish press. The aim of our study is to show how was the aboliton of caliphate was seen by the Turkish press. For this purpose our main sources are Turkish newspaper released in Istanbul and Anatolia in that period. We tried to get the newspapers that was released during the abolition of caliphate and establishment of the republic in order to see how was considered the abolition of caliphate by newspapers. When we made a selection among these newspapers we chose both supporter and opponent newspapers caliphate. We studied Istanbul press and Anatolian press issues to see how was the abolition of caliphate considered by these newspapers. From the İstanbul press we studied Tanin, İkdâm, Tevhid-i Efkâr, İleri, Akşam, Resimli Gazete, Vakit and Vatan newspaper. Among Istanbul press some newspapers such as Tanin, Tevhid-i Efkâr and İkdâm that were close to the Palace wrote opponent articles against the abolition of caliphate. But some newspapers from the Istanbul press such as Vakit, Vatan, Resimli Gazete, Akşam and İleri supported the abolition of caliphate. We also studied some newspapers relesed in Anatolia and gave some examples from Hâkimiyet-i Milliye, Anadolu'da Yenigün and Açıksöz in order to see how was considered the abolition of caliphate in the Anatolia. In the Anatolian press especially Hâkimiyet-i Milliye newspaper and Anadolu'da Yenigün newspapers from Ankara supported the decison taken by the new parliament. Also, Açıksöz newspaper from Kastomonu province supported the new parliament. Thus it was seen that Anatolian presses generally supported the abolition of caliphate but Istanbul press divided be cause of this decisions. In order to get a good result and to see different aspects of the abolition of caliphate we tried to give examples from both opponet and supporter newspapers. We tried to evaluate the perspectives of these newspapers against the caliphate from the abolition of sultanate until the abolition of caliphate. In this way we analysed how the aboliton of caliphate was evaluated by Istanbul and Anatolian press.

The decision of abolition of the caliphate was taken on 3rd of March 1924, but implementation of this decision was done gradually. For this purpose, Turkish Grand National Assembly abolished the sultanate first in order to give an end to the dual governmet. Turkish press wrote similar things for the abolition of sultanate as they did for the abolition of caliphate. In this decision we see that continuation of caliphate in the Ottoman dynasty although the sultanate abolished. When sultanate abolished the authority and duties of the caliphate wasn't determined and any of political authority was given to the khalifa. Caliphate

argumenets started after the declararion of the Republic and selection of Mustafa Kemal Pasha as president of the Turkish State. After the selection of the president some concerns emerged among conservatives who saw the khlifa as the head of state. With the declaration of the Republic we can see some oppositions in the press clearly. Tanin, İkdâm and Tevhid-i Efkâr newspapers constitued Istanbul centered opposition. Against this opposition we see Ankara centered newspapers such as Hâkimiyet-i Milliye and Anadolu'da Yenigün. In addition to this we see some letters written by Lütfi Bey and written by Emir and Ağa Han to force the Abdülmecid Efendi to resign from the caliphate and some documets that accelerated his resignation.

At the beginning of 1924 Abdulmecid Efendi wanted some increase in the budget of the caliphate and this caused the arguments of the abolition of the cliphate. Especially Akşam and İleri newspapers argued the budget of the caliphate they emphasized that there shouldn't be some priviliged classes in Turkey. The first budget meeting concluded the decision of the abolition of the caliphate. Especially Hâkimiyet-i Milliye neewspaper and Anadolu'da Yenigün, Vatan, İleri, Vakit, Açıksöz newspapers wrote some articles that supported this reform. Hâkimiyeti Milliye newspaper defended that caliphate causing dualism in the state affairs and expressed that abolition of this institution would cause consolidation of the republican ideas. Anadolu'da Yenigün expressed that caliphate wouldn't do its functions for a long time and indicated the caliphate as a dynasty beside the republic. Vakit newspaper evaluated the abolition of caliphate as the discharge of the empire and defended that unnatural implementations would end with this decision. Vatan newspaper saw the caliphate as an obstacle in front of the development of Turkey. Some caliphate supporter neswspapers such as Tanin, Tevhid-i Efkâr and İkdâm didn't wrote negative argumenets in their articles. Some conservative newspapers wrote that this decision would loosen the ties with the Islamic World but they also stated that this would be a secondary problem for Turkish people. Only Tevhid-i Efkâr newspaper evaluated the decision as a fait accomplish and stated that there would be no obstacle in front of development and renewal. We can say that lack of negative criticism against the aboliton of caliphate in the Turkish press stemmed from the idea of treason. At the end of March 1924, news about the abolition of caliphate fell of the agenda of Turkey.

**Keywords:** Caliphate, Caliph, Sultanate, Ottoman Empire, Grand National Assembly of Turkey, Mustafa Kemal Pasha, Sultan Vahdettin, Caliph Abdülmecid, The Turkish Press

## GİRİŞ

Hilâfet "birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak, birinin ardından gelmek, yerini doldurmak, vekâlet etmek veya temsil etmek" gibi anlamlara gelmektedir. Hilâfet kelimesi, terim olarak Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade etmektedir (Avcı, 1998, s.539). Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanlar arasındaki otorite boşluğu (Arnold, 1952, s.153) Hûlefa-i Raşidin Devri halifeleri ile doldurulmuştur. Fakat Hûlefa-i Raşidin devrinden sonra Emevi ve Abbasiler döneminde hilâfet makamı saltanat haline dönüştürülmüştür. 1258'de Moğolların Abbasilere son vermesi ile hilâfet Mısır'da Memlüklerin idaresinde sembolik olarak varlığını devam ettirmiştir. Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethetmesiyle kutsal emanetler ve

hilâfet Osmanlı Devleti'ne geçmiştir. Osmanlı Devleti hilâfeti 1744 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın Kırım halkını dini yönden Osmanlı halifesine bağlı kalmasını öngören maddesi ile ilk kez uluslararası bir güç olarak kullanmıştır. Hilâfet, II. Abdülhamid döneminde İslâmcılık ile beraber bir devlet politikası halini almıştır. Birinci Dünya Savaşı'nda ilan edilen "Cihad-ı Ekber"ise bu politikanın zirvesini oluşturmuştur (Turan, 2004, ss.139 vd). Cihad ilanına karşılık alamayan Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda aldığı yenilgi hilâfet kurumunun Müslümanlar arasındaki bağlayıcılığı açısından etkisiz olduğu fikrini güçlendirmiştir (Atay, 2000, s.221).

Milli Mücadele Dönemi'nde Mustafa Kemal Paşa vatanın kurtuluşu ile birlikte hilâfet ve saltanatın kurtuluşu üzerine de yoğunlaşmıştır (Boyacıoğlu, 1997, ss.99 vd). Nitekim ona göre halk ve ordu Sultan-Halife'nin yaptıklarından haberdar değillerdi ve bu nedenle vatan ve millet ile beraber Halife-Sultan'ın da kurtarılması için mücadele edileceğini açıklamıştır (Goloğlu, 1973, s.20). Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul Hükümeti'nin İngiltere ile işbirliği yapması, yayınlanan fetvalarla ulusal hareketi gerçekleştiren kişileri asi olarak nitelendirmesi, milli güçlere karşı Hilâfet Ordusu'nu oluşturması, Sevr Antlaşması'nı imzalaması Sultan-Halife'ye olan güveni sarsmıştır. Böyle bir ortamda Kurtuluş Savaşı'nı kazanan Ankara Hükümeti, İstanbul Hükümeti'nin Lozan Barış Görüşmelerine katılmak istediğini görünce bu ikiliği ortadan kaldırmak için saltanatın kaldırılması kararını almıştır. Hilâfetin kaldırılmasının ilk basamağı olan saltanatın kaldırılması için şartlar olgunlaşmış ve karar kesinleşmiştir.

**1. Saltanatın Kaldırılmasının Türk Basınına Yansımaları**

TBMM'nin 1 Kasım 1922 tarihli toplantısında Sinop Mebusu Rıza Nur ve arkadaşlarının saltanatın kaldırılması hakkındaki takriri kabul edilmiştir. Buna göre Osmanlı Devleti çökmüştür ve onun topraklarında yeni Türkiye Devleti kurulmuştur. Hilâfet ile ilgili olarak "Hilâfet Türklere, hanedan-ı Ali Osman'a aittir. Türkiye Devleti makam-ı hilâfetin istinadgâhıdır. Halifeliğe TBMM tarafından bu hanedanın ilmen ve ahlaken esleh ve erşed olanı intihab olunur" (TBMM Zabıt Ceridesi, 1960, Devre I, C.XXIV, s.304) kararı alınmıştır. Böylece halifelik Osmanlı hanedanından olsa da, TBMM'nin uygun gördüğü bir kişiyi seçip atayacağı bir makama dönüşmüştür (Akgün, 2006, s.77). Saltanatın kaldırılması ile Osmanlı hanedanının siyasi yetkileri elinden alınmış ve hilâfet makamıyla yetinmek zorunda kalmıştır. Halkın hilâfet makamına bağlılığından dolayı saltanat ile beraber hilâfet kaldırılmamış ve hilâfetin bir süre daha yaşamasına izin verilmiştir.

Saltanatın kaldırılması kararına Ankara, İstanbul ve Anadolu basını büyük yer vermiştir. Gazeteler şahsi saltanatın yerine milletin saltanatının başladığını yazmış ve Milli Mücadele Dönemindeki İstanbul Hükümeti ve Sultanın tavrı eleştirilmiştir. Gazetelerde olumsuz eleştirilerin olmamasında saltanatın kaldırıldığı halde hilâfetin hala Osmanlı hanedanında kalmasının da büyük payı olmuştur. Nitekim muhafazakâr kesim halifeyi hala devlet başkanı olarak görmeye devam etmiştir.

Gazeteler 31 Ekim ve 1 Kasım 1922 tarihli nüshalarında Tevfik Paşa'nın Lozan Barış Görüşmelerine İstanbul Hükümeti'nin katılma isteğini belirten telgraflarını değerlendirmiştir. Milli Mücadele'de Ankara Hükümeti'nin yayın organı olan Hâkimiyet-i Milliye gazetesi İstanbul Hükümeti'nin Lozan görüşmelerine katılma kararını "kendisini mezara götüren son ihaneti" şeklinde değerlendirmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 31 Teşrin-i Evvel 1338, s.1). Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin yayın organı olan Açıksöz gazetesi İstanbul Hükümeti'nin barış görüşmelerine katılma isteğini İstanbul'un milletin mukadderatı ile oynaması olarak yorumlamıştır (Açıksöz, 1 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Milli Mücadele'yi destekleyip Ankara Hükümeti'nin daima yanında olan Anadolu'da Yenigün gazetesinde Yunus Nadi "Millet Hâ'il(ikilik) Tanımıyor" başlıklı makalesinde İstanbul Hükümeti'nin kararını eleştirmiş, milletin tek temsilcisinin TBMM olduğunu ve Türk halkının artık iki başlılığa tahammülü olmadığını yazmıştır (Nadi, 1 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Muhafazakâr bir gazete olan Tevhid-i Efkâr gazetesi İstanbul Hükümeti'nin konferansa iştirakini ihanet olarak değerlendirmiştir (Tevhid-i Efkâr, 2 Teşrin-i Sâni 1338, s.1).

2-3Kasım 1922 tarihli gazeteler, TBMM'nin aldığı saltanatın kaldırılması kararına yer vermiştir. Anadolu'da Yenigün gazetesi alınan kararı "Dün akşamdan beri Türk'ün yurdunda katî' olarak saltanatı başlamıştır" başlığıyla padişahlığın millete terfi ettiğini belirtmiştir (Anadolu'da Yenigün, 2 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Hâkimiyet-i Milliye gazetesi kararı "Dün meclisimiz ittifak-ı tam ile kararını verdi: Türk halkı İstanbul'daki şekl-i hükümeti ebediyen tarihe müntakil etmiştir" başlığı ile manşetten vermiştir ve halifenin TBMM tarafından Osmanlı hanedanından seçileceği haberini paylaşmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 2 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Muhafazakâr bir kimliğe sahip olan İkdâm gazetesi Misak-ı Milli hudutları dahilinde TBMM'nden başka hükümet tanınmayacağını ve halifenin Osmanlı ailesinden TBMM tarafından seçileceğini belirtmiştir (İkdâm, 3 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Hilâfet taraftarı bir gazete olan Renin[1] alınan kararları "2-3 Teşrin-i Sâni günü ve gecesi milli bayramımız oldu" başlığı altında İstanbul Hükümeti'nin ebediyen tarihe intikal ettiği ve halifenin TBMM tarafından seçileceği haberini vermiştir (Renin, 3 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). 4 Teşrin-i Sâni 1338(4 Kasım 1922) tarihli İkdâm gazetesinde Yakup Kadri, irade-i milliyenin dahili düşmanlara son darbesini indirdiğini belirterek saltanat hakkında alınan kararın milletin büyük bir zaferi olduğunu yazmıştır (Kadri, 4 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Vakit gazetesinde Ahmet Emin halifenin siyasi yetkilerden uzaklaştırılmasının Türk-İslâm tarihi için çok önemli olduğunu vurgulamıştır (Boykoy, 2002, s.56). 5 Kasım 1922 tarihli gazetelerde İstanbul Hükümeti'nin istifası ve İstanbul'un Ankara'ya bağlanması haberleri yer almıştır (İkdâm, 5 Teşrin-i Sâni 1338, s.1; Anadolu'da Yenigün, 5 Teşrin-i Sâni 1338, s.1; Tevhid-i Efkâr, 5 Teşrin-i Sâni 1338, s.1; Hâkimiyet-i Milliye, 5 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Basın saltanatın kaldırılması konusunda olumsuz tepkiler vermemiştir. Nitekim saltanatın kaldırıldığı halde hilâfetin Osmanlı hanedanında devam etmesi ve Sultan Vahdettin ile İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele'ye karşı bir tavır sergilemesi de olumsuz tepkilerin verilmesini önlemiştir. Basın bir taraftan saltanatın kaldırılması ile şahsi saltanatın kaldırıldığını ve milletin saltanatının başladığını yazmış, bir taraftan da halifenin siyasi zahmetlerden kurtulduğunu belirtmiştir.

Gazeteler saltanatın kaldırılması kararına Sultan Vahdettin'in nasıl tepki vereceğini merak etmiş hatta halifenin istifa edeceği haberlerini yapmış ama Sultan Vahdettin istifa etmemiş ve 17 Kasım 1922'de halife sıfatından feragat etmeden İngiltere'ye sığınarak ülkeyi terk etmiştir. Açıksöz gazetesi bu haberi "Hain Halife Kaçtı" şeklinde vermiştir (Açıksöz, 19 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Tevhid-i Efkâr gazetesi Sultan Vahdettin'in İngilizler yardımıyla yurdu terk etmesini vatanına, dinine ve milletine son ihaneti olarak değerlendirmiştir (Tevhid-i Efkâr, 19 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Hâkimiyet-i Milliye gazetesi "Vahdettin en son melanetini de gösterdi ve hilâfet makamından firar ile İngilizlerin kucağına atılmak hıyanetine irtikab etti" diyerek Sultan Vahdettin'in İstanbul'dan gidişini anlatmıştır (Hâkimiyet-i Milliye, 19 Teşrin-i Sâni 1338, s.1).

**2.Abdülmecid Efendi'nin Halife Seçilmesi**

Sultan Vahdettin'in halife unvanıyla ülkeyi terk etmesi nedeniyle yabancı devletler tarafından bu makamın kullanılabileceği tehlikesi ile yeni bir halife seçimi gündeme gelmiştir. Meclis Sultan Vahdettin'in hal' kararını almış ve 18 Kasım 1922'de Abdülmecid Efendi'yi halife seçmiştir (Satan, 2009, s.67). TBMM halife seçimini yaparak "saray halifeliği" yerine "meclis halifeliği"ni başlatmıştır (Atay, 2000, s.223). Bu yeni sistem cumhuriyetin ilanından önce bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmiştir. Meclis halifenin yetkilerini belirlemeden halife seçimini yapmış bu nedenle hilâfet sorunu çözümlenmemiştir (Sezgin, 1984, s.102).Tanin gazetesi Abdülmecid Efendi'nin bu makama layık olduğu ve halifenin artık siyasi zahmetlerden kurtulduğu ifade etmiştir (Müştak, 20 Teşrin-i Sâni 1338, s.1). Anadolu'da Yenigün gazetesinde Yunus Nadi Türkiye'nin eski ve yeni hilâfet yapısını karşılaştırmıştır. Yazar yeni Türkiye'nin saltanat ve hilâfeti ayırıp milletin saltanatını kurmasını Türk milletinin dehası olarak değerlendirmiştir (Nadi, 21 Teşrin-i Sâni 1338,

[1] Tanin gazetesi bu dönemde Renin adıyla yayınlanmaktadır.

s.1). Ayrıca Halife'nin TBMM temsilcilerini kabulü, kutsal emanetleri teslim alması, ilk Cuma namazı gibi birçok konu basında merakla takip edilmiştir.

Meclis saltanatı kaldırdıktan sonra bir halife seçmiş ama halifenin görev ve yetkilerini belirlememişti. Bu nedenle bazı milletvekilleri halifeye bir devlet başkanına verilen yetkilerin verilmesini savunmuşlardı. Buna karşılık 26 Kasım 1922'te Anadolu'da Yenigün gazetesinde Yunus Nadi "Yeni Cidal Devri" başlıklı yazısında milletin bütün kötülüklerin kaynağı olan Sultan-Halife'den hâkimiyeti aldığını ama bazı kişilerin hala sultan istediklerini söylemiştir. Yazar, Meclis'in saltanatı yaşatmak istemesi durumunda dağılacağını belirtmiştir (Sezgin, 1984, ss.102 vd). Artık Meclis'te de meclis dışında da muhalefet belirginleşmeye başlamıştır. Halifeye siyasi yetkilerin verilmesini milli egemenliğe aykırı bulan grubun karşısında halifeyi bir devlet başkanı olarak gören muhafazakâr kesim yer almıştır. 6 Ocak'ta Karahisari Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi "Hilâfet-i İslâmiye ve Büyük Millet Meclisi" adlı risalesini yayınlamıştır. Bu risale halifenin seçilmesine rağmen yetkilerinin netleşmediğini, halifenin siyasi iktidarını kaybederse İslâm dünyasında buhran çıkacağını, halifenin TBMM'nin tabii başkanı olması gerektiğini ifade etmiştir (Tunaya, 2007, s.137). Bu sırada yurt gezisinde olan Mustafa Kemal Paşa bu risale ile halifeyi devletin başkanı yapıp TBMM'ni halifenin bir danışma organı haline getirilmek istendiğini belirtmiştir (Atatürk, 2000, s.477). Bu tartışmalar devam ederken Mustafa Kemal Paşa, İzmit'te İstanbul gazetecileriyle mülakatında TBMM'nin bir halife seçtiğini ama bu makama doğrudan bir yetki verip bunu bütün İslâm âleminde uygulatmanın kolay olmayacağından bahsetmiştir (İnan, 1982, ss.67 vd). Böylece halifeye herhangi bir yetkinin verilmeyeceğini ifade edilmiştir. Türkiye'nin hiçbir makama milli hâkimiyetini yok edecek yetkiler vermeyeceği açıkça vurgulamıştır. Meclis, TBMM-Hilâfet çekişmelerini önlemek için 15 Nisan 1923 tarihinde, Hıyanet-i Vataniye Kanununun 1. maddesini"1 Kasım 1922 tarihli karara aykırı veya TBMM'nin meşruluğuna dair ayaklanma niteliğinde söz, yazı ve eylemle kasten karşı gelenler karışıklık çıkaran ve yayında bulunanlar vatan haini sayılır" şeklinde değiştirmiştir (Satan, 2008, s.193).

### 3.Cumhuriyetin İlanı ve Basında Hilâfet Makamı

Millet hakkında tek söz sahibi olan TBMM, milli egemenliği sağlamak için saltanatı kaldırmış ve milletin saltanatını başlatmış, hilâfeti ise siyasi yetkilerinden yoksun bırakmıştı. Meclis, Lozan Antlaşması'nı imzalayınca artık rejimi netliğe kavuşturmak istemiştir. Artık yeni devletin yönetim biçiminin belirlenmesine ve devlet başkanının seçilmesine sıra gelmiştir (Satan, 2009, s.85). 11 Ağustos'ta açılan yeni Meclis, Mustafa Kemal'i Meclis Başkanı olarak seçmiştir. Fakat yeni hükümetin kurulmasında kriz çıkınca cumhuriyet ilan edilerek, Türkiye'nin yönetim biçimi belirlenmiş, Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Muhafazakâr basın cumhuriyetin ilan tarzını eleştirmiştir. Hilâfet taraftarları saltanat kaldırıldığında böyle bir tepki vermemişlerdi, çünkü saltanat kaldırıldığında hilâfet aynı hanedanda kalmıştı. Bir cumhurbaşkanı seçilmesi ile halifeyi devlet başkanı olarak gören muhafazakâr kesim hilâfetin geleceği konusunda endişeye kapılmıştır. Basında cumhuriyetin ilan edilip, bir cumhurbaşkanı seçilmesi ile hilâfet kurumunun tasfiye edileceği şüpheleri dile getirilmiştir.

Cumhuriyetin ilanı ile İstanbul ve Ankara basını karşı karşıya gelmiştir. Muhalif basın kendini artık iyice göstermeye başlamıştır. İstanbul merkezli muhalif basın cumhuriyetin ilan tarzını eleştirmiştir. Muhafazakâr bir gazete olarak bilinen Tevhid-i Efkâr gazetesinde Velid Ebuzziya"Efendiler Devletin Adını Taktınız, İşleri Düzeltebilecek misiniz?" başlıklı makalesinde cumhuriyetin emr-i vaki ile ilan edildiğini, kötü giden şeylerin adının değiştirilerek düzeltilemeyeceğini, işin ehli kişilerin iş başına gelmesi gerektiğini belirtmiştir (Turan, 2004, ss.215 vd). Hilâfet taraftarı Tanin gazetesinin"Buhrandan Sonra Cumhuriyet" başlıklı yazısında hükümetin istifası sonucu kurulamayan hükümet buhranı sonucu cumhuriyetin ilan edilmesini emr-i vaki olarak değerlendirmiştir. "Üç günlük buhran bize genç bir cumhuriyet doğurmuştur" diyerek cumhuriyetin ilanının aceleye getirildiğini belirtmiştir (Tanin, 1 Teşrin-i Sâni 1339, s.2). Tanin'in bu yazısına

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi "Hâkimiyet-i Milliye bir günde doğmuştur lakin üç seneden beri tarihin karnında büyüyordu" şeklinde cevap vermiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 2 Teşrin-i Sâni 1339, s.1).

Halifeyi hala devlet reisi olarak görenler arasında cumhuriyetin ilanı hilâfet kurumunun geleceği açısından endişeyle karşılanmıştır. Cumhuriyet ilan edildikten sonra basında halifenin istifa edeceğine dair haberler yapılmaya başlanmıştır. 8 Kasım 1923'te Akşam gazetesinde Necmettin Sadak herhangi bir kaynak göstermeden halifenin istifa edeceğine dair bir haber yapmıştır. Bu haberde cumhuriyetin ilanı ile hilâfetin daha aktif bir hal alacağı, İstanbul'da İslâm âleminden temsilcilerin katılacağı bir hilâfet kongresinin yeni halifeyi seçeceği ifade edilmiştir (Turan, 2004, s.221). Buna karşılık Tevhid-i Efkâr gazetesi 9 Teşrin-i Sâni 1339 (9 Kasım 1923) tarihli nüshasında "Halife Hazretlerinin İstifa Edecekleri Kati'yen Doğru Değildir!" başlığı altında "Makam-ı hilâfete meşru' bir surette intibah edildim. Âlem-i İslâm her daim teveccühatına mazhar olmaktayım. Kil u kallardan(dedikodu) müteessir olarak istifa etmekliğim küfrân-ı nimet olur" şeklindeki halifenin tekzibine yer vermiştir. Gazete saltanatın kaldırılması ile halifeye hiçbir siyasi yetki verilmezken cumhuriyetin ilanı ile hilâfetin daha faal bir hale getirileceği iddiasının garip olduğunu belirtmiştir (Tevhid-i Efkâr, 9 Teşrin-i Sâni 1339, s.1). 9 Teşrin-i Sâni 1339(9 Kasım 1923) tarihli Tanin gazetesi, Akşam gazetesindeki haberde belirtilen halife seçim usulünün imkânsız olduğunu, çünkü halifenin seçiminin TBMM'ne ait olduğunu ve Osmanlı hanedanından birinin halife seçilmesi gerektiğini hatırlatmıştır (Tanin, 9 Teşrin-i Sâni 1339, s.1).

Halifenin istifa edeceği haberi muhafazakâr kesimde büyük yankı uyandırmıştır. Bu bağlamda Tanin gazetesinin 10 Teşrin-i Sâni 1339(10 Kasım 1923) tarihli nüshasında Lütfi Fikri Bey'in "Hazreti Hilâfetpenâhiye-Açık Arıza" adlı mektubuna yer verilmiştir. Lütfi Fikri Bey mektubuna tekziplere rağmen istifa haberlerinin devam ettiğini ifade ederek başlamıştır. Lütfi Fikri Bey halifenin şahsını, ailesini, İslâm âlemini ve vatanını korumak için istifa etmekten sakınması gerektiğini savunmuştur. Halifenin istifasının ailesinin ülkeden sürülmesine sebebiyet vereceğini iddia etmiştir. "Sırf vatan, Türklük menfaati nokta-i nazarında efendimizi böyle bir istifadan tahzire (önleme) kendimde cüret görüyorum. Hilâfet ecdadınızın azim ve himmetleriyle Türklere kazandırılmış bir kuvvettir" demiş ve bu hakkın hiçbir İslâm milletine verilmediğini belirtmiştir. "Efendimiz maazallah istifa ederde denildiği gibi bütün âlem-i İslâm şimdiye kadar hiç talep etmediği halde yeni halife intihab edilirse, ilk halife Türkiye'den seçilse bile bundan sonra ne olacağını kim tahmin edebilir?"demiş ve gelecekte halifenin başka bir milletten seçileceği hakkında endişelerini dile getirmiştir. Hiçbir zorlama olmadan bu mirası bir başkasına vermek yazar tarafından"intihar" olarak değerlendirilmiştir. Zamanında 16. Lui Fransa'da devrimcilere karşı nasıl direndi ise halifenin de her şeyi göze alması gerektiğini söylemiştir (Tanin, 10 Teşrin-i Sâni 1339, s.1). Bu mektup, hilâfetin kaldırılması sürecinin hızlanmasına neden olan önemli belgelerden olmuştur. Ayrıca bu mektup rejim karşıtı olarak değerlendirilip hıyanet-i vataniye kanunu çerçevesinde İstiklal Mahkemesi'ne konu olmuştur.

Tanin gazetesinin 11 Teşrin-i Sâni 1339(11 Kasım 1923) tarihli nüshasında Hüseyin Cahid'in "Şimdi de Hilâfet Meselesi" başlıklı makalesinde Akşam gazetesindeki halifenin istifa haberlerini yorumlamıştır. Hüseyin Cahit bu haberi Akşam gazetesinin yazarının fırkadan olması nedeniyle hükümet tarafından hilâfet meselesinin karıştırıldığı şeklinde değerlendirmiştir. Yazar, "Hilâfet bizden giderse beş on milyonluk Türkiye Devleti'nin âlem-i İslâm içinde hiçbir ehemmiyeti kalmayacağını, Avrupa siyaseti nazarında da en küçük ve kimsesiz bir hükümet mevkiine düşeceğimizi anlamak için büyük bir dirayete lüzum yoktur" demiş ve hilâfet gibi bir kuvvetin Türkiye hudutlarından çıkarılmasını intihar olarak değerlendirmiştir. Daha sonra sözü hilâfet konferansına getirmiştir ve bu konferansta halifenin hangi şartlarda seçileceğini sorgulamıştır. Halife Türklerden seçilecekse bunun Cumhurbaşkanı olması gerektiğini fakat o zaman saltanat ile hilâfetin neden ayrıldığını sormuştur. Türk milletinin geleceği için hilâfetin en iyi şekilde korunması gerektiğini vurgulamıştır (Cahid, 11 Teşrin-i Sâni 1339, s.1).Mustafa Kemal Paşa bu makaleyi

"Cumhuriyet'in ilanına engel olamayanlar ne pahasına olursa olsun hilâfet makamını elde tutabilme gayret ve faaliyetine geçtikleri anlaşılıyor" diye yorumlamıştır. Mustafa Kemal Paşa makalede Meclis ile ilgili söylenen sözleri ise "Cumhuriyetin ilanını kabul eden Meclis'in hiç olmazsa hilâfetin kaldırılmasının bir oldubitti şeklinde kabul etmemesinin sağlanmasına çalışılıyordu" şeklinde değerlendirmiştir (Atatürk, 2000, ss.560-561).

Cumhuriyetin ilanının ardından basında çıkan hilâfet ile ilgili yazılar cumhuriyetin ilanı ile ilgili eleştirileri unutturmuş, basında hilâfetin geleceği ile ilgili endişeleri belirten yazılar yazılmıştır. Tanin gazetesinin 2 Kanun-u Evvel 1339 (2 Aralık 1923) tarihli nüshasında Hüseyin Cahid "Hilâfetin Vaziyeti" başlıklı makalesinde Refet Paşa ve Rauf Bey'in İstanbul'da halifeyi ziyaret etmelerinin fırka müzakerelerinde konuşulmasını eleştirmiştir. Yazar "Ya hilâfeti istemiyoruz diyecekler ve memleketten çıkaracaklar yahut isteriz memlekete lazımdır ve faydalıdır diyeceklerdir ve ondan sonra da hiç olmazsa adab-ı muaşeret icabat-ı dairesinde hürmet göstereceklerdir" diyerek TBMM'nin koruması altındaki bir makamı Rauf Bey'in ziyaretinin neden eleştirildiğini sormuştur. Artık hilâfetin selahiyeti, Cuma selamlığı merasimi ve halifenin yanına gitmenin adabı gibi meselelerin çözümlenmesi gerektiğini söyleyerek makaleyi bitirmiştir (Cahid, 2 Kanun-u Evvel 1339, s.1).

Bu sırada hilâfetin kaldırılması süreci hızlandıran belgelerden "Emir Ali ve Ağa Han'ın mektupları" İsmet Paşa'nın eline ulaşmadan 5-6 Aralık'ta İstanbul basınında yer almıştır. Bu mektup 5 Aralık'ta İkdâm ve Tanin gazetesinde, 6 Aralık'ta ise Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayınlanmıştır (Öklem, 1981, s.37; Turan, 2004, s.224). Bu gazeteler herhangi bir yorum yapmadan mektubu aynen yayınlamışlardır. Fakat bu mektup hilâfetin kaldırılmasına sebep olan bir belge olarak tarihteki yerini almıştır.

Tanin gazetesinin 5 Kanun-u Evvel 1339(5 Aralık 1923) tarihli nüshasında "Hilâfet Meselesine Dair" başlığıyla yayınlanan Hint Müslümanlarından Ağa Han ve Emir Ali'nin gönderdiği bu mektupta öncelikle halifenin belirsizlik hali sebebiyle Müslümanların üzerindeki etkisinin azaldığına dair TBMM'nin dikkatini çekmek istediklerini söylemişlerdir. "Halifenin nüfuzunun tenkis(azaltmak) veya bir amal-i dini(dini işler) gibi Türkiye teşkilatı siyasetinden onun tebidi (uzaklaştırmak) bugün fikrimizce İslâm'ın dağılmasını, o manevi cihan kuvvetinin amali suretinde zayii demek olacaktır" diyerek halifenin siyasi yetkilerden yoksun bırakılmasının manevi gücünü de azaltacağının Meclis ve Mustafa Kemal'in gözünden kaçmayacağını belirtmişlerdir. İslâm âleminde birliği sağlayan halifenin İslâm düşüncesinden koparılamayacağını söylemişlerdir. İslâmiyet'in dünyada manevi bir kuvvet olması için "halifenin nüfuzu ve şerefi hiçbir zaman papanın nüfuzundan az olmamalıdır" diyerek artık Meclis'in halifenin görev ve yetkilerini belirlemesi gerektiğini savunmuşlardır. Mektubu TBMM'nin hilâfeti İslâm âleminde hürmet görecek bir mevkiye getirmesini isteyerek bitirmişlerdir (Tanin, 5 Kanun-u Evvel 1339, s.1).Bu mektup gazetelerde yayınlandıktan sonra kamuoyunda ve basında Türkiye'nin iç işlerine müdahale olarak yorumlanmıştır. Muhafazakâr kesimde ise bu mektup Müslümanların halifeye çok önem verdikleri şeklinde algılanmıştır (Akgün, 2006, ss.168-169). Bu mektup ile hilâfeti Türkiye'nin bir parçası yapıp, hilâfete uluslararası bir özellik kazandırmaya çalışmışlardır. Ayrıca Türkiye'nin iç işlerine müdahale edip, Türkiye'yi teokratik bir düzene sürüklemek istemişlerdir (Armaoğlu, 2000, s.53).

TBMM'nin 8 Aralık 1923 tarihli gizli oturumunda İsmet Paşa, bu mektubun 1 Teşrin-i Sâni kararlarının aksini talep ettiğini ve hilâfete Türkiye'de siyasi, idari ve dünyevi vazifeler vermeyi müdafaa ettiğini söylemiştir. Bu mektubu kendi ellerine ulaşmadan gazetelerinde yayınlayanlar için bir İstiklal Mahkemesi gönderilmesini istemiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre II, C.IV, s.314 vd.). Mektubu yayınlayan gazeteciler ve gazete sahipleri vatana ihanetten yargılanmak için tutuklanmışlardır (Vakit, 16 Kanun-u Evvel 1339, s.1; Aybars, 2009, s.177). Bu gelişmeler hilâfetin kaldırılması kararını kolaylaştıracak olaylardan olmuştur.

Bu mektup Türk basınında da geniş yer tutmuştur. Vakit gazetesinin 11 Kanun-u Evvel 1339 (11 Aralık 1923) tarihli nüshasında "Anlaşılamayan Hakikat" başlıklı makalede Mehmet Asım "Ecnebi istilası altında bulunan Müslüman milletler eğer hakikaten İslâm âleminin âlemdarı ad olunan Türkiye'nin selameti ile alakadar olurlar ise 2 Teşrin-i Sâni'de Büyük Millet Meclisi tarafından ithaz edilen kararın mahiyetini iyice anlamak için mütareke zamanında geçen bazı mühim vakayı der-hatır etmelidirler" diyerek İngiltere'nin Milli Mücadele Dönemi'nde hilâfet merkezini işgal ettiğini, Sevr gibi bir anlaşmayı kabul ettirmeye çalıştığını hatırlatmıştır. Hilâfetin İstanbul'u kurtaran TBMM'nin himayesinde daha güvende olacağını belirtmiş ve Türkiye'yi hilâfet ile ilgili aldığı karardan vazgeçirmek isteyenlerin iyi niyetli olmadıklarını ifade etmiştir (Asım, 11 Kanun-u Evvel 1339, s.1). Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 12 Kanun-u Evvel 1339(12 Aralık 1923) tarihli nüshasında "Ağa Han ve Emir Ali Cenaplarına Tavsiyeler" başlıklı yazısında Türkiye'nin Afrika içlerinde bir aşiret olmayıp kendi hukuku olduğunu ve iç işlerine yabancıların müdahalesine izin vermeyeceğini vurgulamıştır. Bu iki şahsa "Kendi üzerinizde İndallah (Allah yanında) ve indilnas (insanlar indinde) bunca vebal taşırken ve şeref nefs insanı ile katiyyen kabil talif olmayan bu vaziyette bulunurken, ser kendi halinize ağlamak ve kendinizi kurtarmak bütün İslâm âlemine de azim bir hıdmet ifa edeceğinize, gelip Türk gibi, İslâmiyet'e ve beşeriyete karşı vazifesini daima müdrik ve daima icra etmiş olan bir milletin dahili işlerine karışmanız pek gülünç bir hareket oluyor" diyerek mensup oldukları esir Müslüman milletlerin kurtuluşu için çalışmalarını tavsiye etmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 12 Kanun-u Evvel 1339, s.1).Vatan gazetesi de Ağa Han ve Emir Ali'nin hilâfetin saltanatla ayrılma kararını desteklediklerini halde bugün neden itiraz ettiklerini anlamanın zor olduğunu belirtmiştir (Vatan, 10 Kanun-u Evvel 1339, s.1). Mektuba gerek Meclis ve gerek basından gelen tepkiler nedeniyle Ağa Han "London Times" gazetesinde bir açıklama yaparak mektuplarını İngiliz telkinleri ile yazmadıklarını söylemiştir. Ayrıca Türkiye'de halife taraftarlarına yardım için bu mektupları yazdıkları iddialarını reddetmiştir (Uluğ, 1975, ss.149-150). Ağa Han mezheplerin ve siyasetin üstünde bir hilâfet makamının bulunmasını istediğini, Hilâfetin Türkiye'de Osmanoğullarında kalması gerektiğine inandığını ifade etmiştir (Satan, 2008, s.202). 2 Ocak 1924'te ise mektubu yayınlayan gazete sahiplerinin ve müdürlerinin kasıtlı bir amaçları görülmemiş ve bütün gazetecilerin beraatına karar verilmiştir (Aybars, 2009, s.184-185).

### 4.Hilâfetin Kaldırılmasının Türk Basınına Yansımaları

Basında hilâfet tartışmaları devam ederken İsmet Paşa İzmir'de olan Mustafa Kemal Paşa'ya Abdülmecid Efendi'nin bazı şikâyetlerini bildiren telgrafını göndermiştir. Abdülmecid Efendi basında hilâfet ve şahsı adına kırıcı yayınların olduğunu, İstanbul'a gelen hükümet üyelerinin ve resmi heyetlerin halife ile temastan uzak durduklarını, hilâfet hazinesinin kaldıramayacağı giderleri olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal aynı gün verdiği cevapta hilâfetin siyasi yönden hiçbir anlamının olmadığını, kırıcı yorumların zeminini halifenin oluşturduğunu, resmi yetkililer ve hükümet üyeleriyle görüşmenin cumhuriyetin istiklaline karşı açık bir saldırı olduğunu, halifeye Türkiye Cumhurbaşkanı'nın ödeneğinden daha az bir ödeneğin yeterli olduğunu belirtmiştir (Atatürk, 2000, ss.571-573). Bu telgrafa verilen cevap hilâfet kurumunun akıbetini açıkça göstermiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa İzmir'de ordu, üniversite ve basınla görüşmeler yapmış ve hilâfet ile ilgili atılacak adımlarda bu kesimlerin desteğini almayı amaçlamıştır. Mustafa Kemal, İstanbul basınıyla aradaki soğukluğu gidermek için 5 Şubat'ta İzmir'de İstanbul basınının önemli isimleriyle görüşmüştür (Aybars, 2009, s.194). 15-20 Şubat 1924'te İzmir'de düzenlenen "Harp Oyunları"nda ordunun önemli komutanlarıyla hilâfet konusunda ortak bir karara varmıştır. 23 Şubat 1924'te Mustafa Kemal TBMM'nin açılışı için Ankara'ya dönmüştür (Atatürk, 2000, s.573).

Abdülmecid Efendi'nin hanedan tahsisatında artış istemesi hilâfetin kaldırılması kararının alınmasını daha da hızlandırmıştır. Bütçe görüşmeleri sırasında hilâfet bütçesinin Cumhurbaşkanlığı bütçesini ikinci planda bırakması üzerine ulusal değerlerle çelişen hilâfet bütçesi basında da

eleştirilmeye başlanmıştır. Yeni yılın bütçe görüşmeleri hilâfetin kaldırılması kararının habercisi olmuştur.

Bütçe görüşmeleri başlamadan önce gazetelerde hilâfet bütçesini eleştiren yazılar yer almıştır. İleri gazetesinin başyazarı Celal Nuri Bey 5 Şubat 1340 (1924) tarihli "Saltanatın Tasfiyesi, Hanedan Sultanına Hala Aylık Verecek miyiz?" başlıklı makalesinde bütçede hanedan üyeleri için pay ayrılmasını eleştirmiştir. Celal Nuri "Bir hür cumhuriyette herkes müsavidir(eşittir). Sabık hanedan efradı da bu müsavattan müstefittir. Bunlarda sizin gibi benim gibi rızıklarını kendileri temin etmek hak ve şereflerine haizdirler" diyerek cumhuriyetin zümre imtiyazlarını kabul etmeyeceğini belirtmiştir. "Bu itibar ile prens manasında efendi hazretleri hele hele sultan hazretleri gibi unvanlar birer galattır (yanlışlık)" diyerek, cumhuriyetin bir halk devleti olduğunu, saltanatı kaldırılıp cumhuriyeti ilan eden bir ülkede imtiyazlı bir sınıfa yer verilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (Nuri, 5 Şubat 1340, s.1). 6 Şubat'ta Akşam gazetesinde ise Yakup Kadri "Bir Muvazaa mı?" başlıklı makalesinde bütçede TBMM ve Reisicumhur bütçesinden kesilerek hilâfet bütçesine aktarma yapıldığını ve hilâfet bütçesinde saltanata ait unvanların kullanılmasını cumhuriyete yönelik bir muvazaa olarak değerlendirmiştir. Yakup Kadri hanedana bir vatandaşa verilmeyen imtiyazların verildiğini belirtmiş ve "Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin hakiki banileri olan şehitlerin anaları ve çocukları bile bu hukuk ve imtiyaza malik değillerdir. Bu devlet o anaların hangisine 30 lira maaş veriyor? Hâlbuki 30 lira hanedan bütçesinde asgari maaştır" diyerek, Meclis'in Cumhurbaşkanlığının bütçesinden kısarak hanedan bütçesine aktarmasını ülkede imtiyazlı bir sınıfın varlığını kabul etmek olarak yorumlamıştır (Kadri, 6 Şubat 1340, s.1). Bu sırada bütçe komisyonu kabarık hanedan ödeneğinde kesintiler yapmış ve TBMM ödeneği 400.000, Cumhurbaşkanlığı ödeneğini 247.000 olarak belirlemiştir. Hanedan ödeneğinde ise 100.000 kesinti yapılarak 331.000 olarak belirlenmiştir (Akgün, 2006, s.182).

1924 yılı bütçe görüşmelerine 20 Şubat'ta başlanmıştır. 25 Şubat'ta Meclis'te söz alan İzmir Mebusu Şükrü Bey yapılan büyük savaştan sonra milletin büyük bir ihtilal beklediğini söylemiştir. Dini siyasetin aleti olmaktan kurtarmak için Şer'iye Vekâleti'nin siyasetten ayrılması gerektiğini söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C.VI, s.329 vd). Şükrü Bey'in bu sözleri basında geniş yer tutmuştur. Anadolu'da Yenigün gazetesinde Yunus Nadi "Milletin Ruhu" başlıklı yazısında cumhuriyet yönetiminde halkın ve halk namına milletvekillerinin gerçekleri tereddüt etmeden söylemesi en mühim vazifeleri olduğunu belirtmiş ve Şükrü Bey'in samimiyetle fikirlerini açıklamasını "Milletin Ruhu" olarak değerlendirmiştir (Nadi, 26 Şubat 1340, s.1). Tanin gazetesi de 26 Şubat 1340 tarihli nüshasında Şükrü Bey'in din ile siyasetin ayrılmasını ilk kez Meclis'te dile getiren mebus olduğunu yazmıştır. Ayrıca tartışmalar sonunda TBMM'nin liberal ve muhafazakâr olarak ikiye ayrıldığını ve Mart ayında çok önemli hadiselere şahit olacağımızı belirtmiştir (Tanin, 26 Şubat 1340, s.1). 27 Şubat'ta Hâkimiyet-i Milliye gazetesi de"İnkılâbın Mübrem (kaçınılmaz) Mantığı" başlığı altında Saraçoğlu Şükrü Bey'in konuşmalarına yer vermiştir. Hilâfet ve bab-ı meşihat makamının Milli Mücadele'de işgalcilerle işbirliği yaptığı için millette hanedana karşı nefret duygusunun yerleştiğini belirtmiştir. Hanedanın bu milletin başında oldukça memleketin de dinin de emniyeti sağlanamayacağından milletin bunları teker teker atmaya karar verdiğini ifade etmiştir. "Bu suretle inkılâba atılmış olan millet ilk hutvede (adım) fa'alenicrâ-i hıyanet eden Vahdettin ile Şeyhülislâm Sabri'yi attı. İkinci hutvede hanedandan hükümdarlık selahiyetini tezvi' ederek kendi üzerine aldı. Üçüncü merhalede millet bu hükümranlığı usulünü vazi' etmekle ifade etti. Fakat iş bununla bitti mi?" diyerek İstanbul'da hala hilâfet makamının olmasını milli hâkimiyete zarar veren tezat bir uygulama olarak, değerlendirmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 27 Şubat 1340, s.1). Artık milli hâkimiyete aykırı uygulamaları kaldırıp inkılâbın tamamlanması gerektiği belirtmiştir.

Meclis'in 27 Şubat 1924 tarihli içtimasında hilâfet bütçesi değerlendirilmiş ve birçok milletvekili görüşlerini beyan etmiştir. Özellikle Saruhan Mebusu Vasıf Bey hilâfet bütçesini eleştirmiş ve cumhuriyetin esasları ile hilâfet bütçesinin uyum içinde olmadığını belirtmiştir. Vasıf

Bey hilâfet bütçesine karşı çıkmış ve cumhuriyetin ilan edildiği Türkiye'de hilâfetin yerinin olmadığını söylemiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C.IV, s.413 vd). Vasıf Bey'in konuşmaları gazetelerde geniş yer tutmuştur. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi 28 Şubat 1340 (1924) tarihli nüshasında "Dünkü Vuzûh (Aydınlık)" başlığı altında Vasıf Bey'in cumhuriyet bütçesindeki hanedan bütçesine karşı eleştirilerine yer vermiştir. "Zamanla saltanat rüyalarına tekrar dalacak olan bu aileye Cumhuriyet neden para ödüyor?" diye sormuştur."Dün Vasıf Bey'in teşrihi karşısında da kanaat ettik ki eksik bir bütçeden tam bir devlet çıkaracağız. Cumhuriyetin ilk bütçesinin böyle bir nasibi varmış" diyerek cumhuriyet ile bağdaşmayan hilâfetin artık nihayete ereceğini söylemiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 28 Şubat 1340, s.1). Anadolu'da Yenigün gazetesinin 28 Şubat 1340 (1924) tarihli nüshasında bütçeden hilâfet bütçesinin çıkarılacağını ve bütçe görüşmeleri sonunda hilâfetin kaldırılıp din ile siyasetin birbirinden ayrılacağını haber vermiştir (Anadolu'da Yenigün, 28 Şubat 1340, s.1). Tevhid-i Efkâr gazetesi 28 Şubat 1340 (1924) tarihli nüshasında "Vasıf Bey, Hanedan-ı Osmaniyenin Türkiye'den İhracını Talep Etti" başlığı altında kesin kararın Mustafa Kemal'in 1 Mart tarihli nutkunda belirlenecek olsa da hilâfetin Osmanlı hanedanında kalmasına izin verilmeyeceğini belirtmiş ve Vasıf Bey'in konuşmalarına yer vermiştir. Ayrıca Tevhid-i Efkâr gazetesi hilâfetin ya Meclis'in şahs-i maneviyatında toplanacağını ya da Meclis'in intihab edeceği bir zatı halife seçeceğini duyurmuş (Tevhid-i Efkâr, 28 Şubat 1340, s.1).Tanin de aynı gün "Hilâfetin Osmanlı Hanedanında Bekası Caiz Görülmüyor" başlıklı haberinde, Vasıf Bey'in cumhuriyeti ilan eden her ülke gibi hanedanı memleket dışına çıkarma önerisinden bahsetmiştir. Meclis'te hanedan ve hilâfet ile ilgili tartışmalara yer veren gazete hilâfetin Osmanlı hanedanının elinden alınacağının kesinleştiğini vurgulamıştır (Demiryürek, 1994a, s.45). Muhafazakâr kesim hilâfetin hanedandan alınacağına kesin gözüyle baksa da hilâfetin ya Meclis'e geçeceğini ya da yeni bir halifenin seçileceğini ummuşlardır ve Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mart nutkunu beklemişlerdir.

29 Şubat gazeteleri hilâfetin kaldırılacağı ve çoğu milletvekilinin bu inkılâp hakkında hemfikir olduğu haberlerine yer vermiştir. Tanin gazetesinin 29 Şubat 1340 tarihli nüshasında "Liberallerin çoğunluğundan oluşan bir grup hilâfetin tamamen ilgasına karar vermişler, hatta bir layiha bile hazırlamışlardır", "Öyle anlaşılıyor ki, hilâfet yakında tamamen kaldırılacaktır. Muhafazakârların her şeyi kabul edecekleri ve liberallere iştirak edecekleri hissediliyor" (Demiryürek, 1994a, s.46) diyerek, hilâfetin kaldırılmasına Meclis'te muhalefetin olmayacağını belirtmiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesinin 29 Şubat 1340 (1924) tarihli nüshasında "Meclis'te Hilâfet Meselesinin Son Şekli" başlığı altında "Liberal Partisi hilâfetin külliyen ilgasına karar verdi" demiş ve Mustafa Kemal'in de liberaller ile hemfikir olduğunu yazmıştır. Gazete 28 Şubat'taki nüshasında yazdığı halifenin ya Meclis'e intikal edeceği ya da bir halifenin intihab edileceği haberini, hilâfetin tamamen kaldırılacağı şeklinde düzeltmiştir. Meclis'teki muhafazakârların hilâfetin kaldırılmasına razı olacaklarını belirtmiştir (Tevhid-i Efkâr, 29 Şubat 1340, s.1). 28-29 Şubat 1924 tarihli gazetelerdeki bütçe görüşmeleri ve hilâfet tahsisatı hakkındaki değerlendirmeler sayesinde halk kendilerine fatura edilen hanedan harcamalarını görmüş ve kamuoyu hilâfetin kaldırılacağı fikrine alışmıştır. Halife ve hanedan üyeleri de bu kararı kabullenmişlerdir. Hilâfetin kaldırılması ile bazı bakanlıkların da kaldırılacağı ve hanedanın yurt dışına çıkarılacağı artık bilinen bir durum haline gelmiştir. Ayrıca Meclis'in çoğunluğunun bu kararı desteklediği de ortaya çıkmıştır (Akgün, 2006, s.186).

1 Mart gazeteleri günlerdir beklenen 1 Mart nutkunun muhtevasından bahsetmişlerdir. Tevhid-i Efkâr gazetesinin 1 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "Gazi Paşa'nın Bugün İrâd Edeceği Nutuk Vaziyeti Tevzi Edecek" başlığı altında "Ankara'da hilâfetin ilgasına ve diğer verilecek kararlara şimdiden emr-i vaki nazarıyla bakılıyor" açıklaması yapılmış ve henüz hilâfet ve diğer konularda kesinleşmiş bir kararın alınmadığını belirtmiştir. Hilâfet ile ilgili "Mustafa Kemal Paşa'nın nutkunun muhteviyatı maziden bir hatıra olarak kalan halife ve makam-ı hilâfetin artık Türk tarihinden silinmesi esasını ihtiva ediyor" demiştir (Tevhid-i Efkâr, 1 Mart 1340, s.1). Tanin gazetesi

1 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında Meclis'te çoğunluğun hilâfetin kaldırılması fikrinde olduğunu ve Meclis'te hilâfetin devamını cumhuriyetin istikrarı için faydasız olduğunun benimsendiğini ifade etmiştir (Demiryürek, 1994a, s.47).

Mustafa Kemal Paşa'nın günlerdir beklenen 1 Mart nutku, cumhuriyetin bugün ve gelecekteki tüm saldırılardan korunması, eğitim ve öğretimin birleştirilmesi ve dinin siyasete vasıta olmaktan kurtulması gerektiği gibi konuları içermiştir (Atatürk, 2000, ss.573-574). Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart nutkunda açıkça hilâfetin kaldırılmasından bahsetmemiş ama dinin siyasete alet edilmesinin önlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mart Meclis'i açış nutku, basında çıkan haberlerin doğruluğunu ispatlamak için merakla beklenmiştir. Alınacak önemli kararlara dair bilgiler gazetelerde paylaşılmış ama kesin kararın en yetkili kişi olan Mustafa Kemal Paşa'nın ağzından çıkan sözlerle şekilleneceği biliniyordu. Cumhurbaşkanı'nın nutku günlerdir süregelen tartışmaları nihayete erdirmiştir. Bu nedenle gazetelerin 2 Mart 1924 tarihli nüshaları merakla beklenen bu nutkun ayrıntılarına yer vermiştir. Ayrıca haberlerin sarayda nasıl karşılandığı hakkında da bilgi vermiştir.

Vakit gazetesinin 2 Mart 1340 (1924) tarihli nüshasında "Reis-i Cumhur Hazretleri Nutuklarında Diyanetin Vasıta-i Siyaset Olmaktan Kurtulması Lüzumunu Söyledi" başlıklı yazısında teklif edilecek kanunun şekillendiğini belirtmiş ve buna göre hilâfetin kaldırılıp hanedanın memleket haricine çıkarılacağını, öğretimin birleştirileceğini ve Şer'iye Vekâleti'nin kaldırılacağını haber vermiştir. Ayrıca Hüseyin Necati'nin haberinde Meclis'in himayesinde ruhani bir hilâfet makamının varlığının kabul edilmeyeceği de belirtilmiştir (Vakit, 2 Mart 1340, s.1). Anadolu'da Yenigün gazetesi 2 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında 1 Mart nutkuna yer vermiş ve "Milletin Müşterek Arzusu ve Hakiki Temayülü: Hilâfet Mülgadır" başlığı altında bazı milletvekillerinin hazırladığı kanun teklifinden bahsetmiştir. Buna göre "Halife hal' edilmeli, milleti kemiren hanedan sürüsü memleketten kovulmalıdır, din ile siyaset, ordu ile siyaset ayrılmalı ve bütün mekâtib tevhit edilmelidir" açıklaması altında fırka toplantısında görüşülecek konularla inkılâbımızda önemli adımlar atılacağı ifade edilmiştir (Anadolu'da Yenigün, 2 Mart 1340, s.1). Tevhid-i Efkâr gazetesi 2 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "Gazi Paşa, Dün Mühim Beyanatta Bulundu Fakat Hilâfetin Lağvından Serâhaten Bahsetmedi" başlığı altında hilâfet ile ilgili kesin kararın fırka toplantısında konuşulacağını haber vermiştir (Tevhid-i Efkâr, 2 Mart 1340, s.1). 2 Mart 1340 tarihli Tanin gazetesinde Hüseyin Cahid, hilâfetle ile ilgili kararın henüz kesinleşmediğini belirtmiştir. Yazara göre Meclis'in bütçe görüşmeleri durumu aydınlatmış ve halifeye bağlı birçok kişi de fikrini değiştirmiştir (Akgün, 2006, s.194).

Vatan gazetesinin 2 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında Ahmet Emin "Türk Milleti Artık Kâbusu Yaşayamaz" adlı makalesinde Mustafa Kemal Paşa'nın1 Mart nutkunu memlekette tam manasıyla yeni medeni hayatın temel taşı olarak göstermiştir. Bugüne kadar Türk milletinin teceddüt içtimaları karşısında bocaladığını, eskinin kaldırıldığını fakat yeninin tesis edilemediğini ifade etmiştir. Taassubun Türk milletinin geleceğine bir kâbus gibi çöktüğünü ve bu kabus bulutlarını yutacak kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğunu belirtmiştir. Mustafa Kemal'in nutkunda yeni anlayışta yeri olmayan usullerin kaldırılıp inkişafın gerçekleşmesi gerektiğini vurguladığını söylemiştir. Ahmet Emin, Mustafa Kemal Paşa'nın nutkunda açık olarak hilâfetten bahsetmediğini ama Meclis'e bırakılan meseleler arasında hilâfet meselesinin de olduğunu bildirmiştir. Fırka toplantısında ilga, hanedanın yurt dışına ihracı konuları ile ilgili kanun teklifinin verileceğini haber vermiştir. "Medeniyet ailesinden hariç kalmamıza sebep Müslüman olmamız değil, devlet makinesi içinde teokrasiyi yaşatmamız" diyerek Türkiye'nin gerilemesinde devlet yönetiminde dine yer vermenin etkili olduğunu vurgulamıştır (Emin, 2 Mart 1340, s.1). Yazar rejimin geleceği açısından hilâfet meselesinin çözümünü önemli görmüştür.

2 Mart 1924'te Fırka grup toplantısında Urfa Mebusu Şeyh Safvet Efendi ve arkadaşlarının hazırladığı 12 maddelik hilâfetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının Türkiye dışına çıkarılması ile

ilgili kanun teklifi görüşülmüştür (Demirel; Konur, 2002, ss.397 vd). 3 Mart tarihli gazeteler 2 Mart'taki Halk Fırkası toplantısından bahsetmişlerdir. Günlerdir netleşmesi beklenen kararların kesin bir dille ifade edildiği fırka içtiması ile alınacak kararlar hakkında herkes net bilgilere ulaşmıştır.

Tevhid-i Efkâr gazetesinin 3 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "Fırkada Halifenin Hal'i, Makam-ı Hilâfetin İlgası Kabul Olundu" başlığı altında "Hilâfet, hükümet ve cumhuriyet mana ve mefhumunda esasen mündemiç olduğundan makam-ı hilâfet ilga edilmiştir. Hilâfet bazı mebuslar tarafından Gazi Paşa'ya teklif edilmişse de Paşa reddetmiştir" diyerek 2 Mart'ta fırka içtimasında verilen kanun teklifine yer vermiştir (Tevhid-i Efkâr, 3 Mart 1340, s.1). Ayrıca "Halife Hazretlerinin Ankara'ya Müracaatı" başlığı altında Abdülmecid Efendi'nin Ankara'ya hilâfetin ilga edilmemesi ve hanedanın ihraç edilmemesi hakkında çektiği telgrafa yer vermiştir. Ankara'nın bu telgrafa "Milletin kat'i kararı karşısında bu gibi itirazlara mahal olmadığı gibi itirazlar nazar-ı itibara alınmayacaktır" şeklinde karşılık verdiğini bildirmiştir. Ayrıca hilâfetten bahsetmenin ve idareye ve siyasete dini bulaştırmanın vatana ihanet sayılacağı belirtilmiştir (Tevhid-i Efkâr, 3 Mart 1340, s.2).

Cumhuriyetin ilanından sonra hilâfetin varlığı rejim için tehlikeli sayılmıştır. 3 Mart'ta Meclis'te, 2 Mart Fırka toplantısında son halini alan Şeyh Safvet Efendi ve 53 arkadaşının "Hilâfetin İlgası ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Haricine Çıkarılmasına Dair" kanun teklifi görüşülmüş (TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, C.VII, s.21 vd) ve kabul edilmiştir. 4 Mart'tan itibaren gazeteler hilâfetin kaldırılması ve hanedanın yurtdışına çıkarılması ile ilgili kanunun kabul edilmesi haberlerine yer vermiştir. Hilâfetin kaldırılması kararının sarayda nasıl karşılandığı da gazetelerde yer almıştır. Hilâfetin kaldırılması kararına muhafazakârlığı ile bilinen gazeteler bile sert tepki göstermemişlerdir. Nitekim hilâfetten bahsetmenin vatana ihanet sayılmasının da bunun üzerinde etkisi olmuştur.

Muhafazakâr bir gazete olan İkdâm gazetesinin 4 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "Son Mühim Kararlar" başlıklı yazıya"Yavuz Sultan Selim'in Mısır'dan getirdiği hilâfet bugün son halifeden bu unvanın alınması ile TBMM tarafından kaldırılmıştır" diyerek başlamıştır. Hem şarkta hem de garpta önemi inkâr edilemeyecek bu müessesenin Türkiye Cumhuriyeti tarafından terk edildiğini söylemiştir. "Bu beş asırlık müessesenin ortadan kaldırılmasına karşı hiçbir makul itiraz serd edilmesi hiçbir nokta-i nazarda kıymeti olamaz" demiş ve hilâfetin kaldırılmasının İslâm dünyası ile bağları gevşeteceğini ama bunun ikinci derece bir mesele olduğunu belirtmiştir (İkdâm, 4 Mart 1340, s.1). Tanin gazetesi 4 Mart 1340 (1924) tarihli nüshasında hilâfetin kaldırılması konusunda Zeki ve Halit Beylerin muhalif konuşmalar yaptığını bazı muhafazakâr milletvekillerinin Meclis'te bulunmadığını ama Meclis'teki muhafazakâr milletvekillerin de hilâfetin kaldırılması için olumlu oy kullandıklarını yazmıştır (Tanin, 4 Mart 1340, s.1). Ayrıca Tanin gazetesi Kurtuluş Savaşı sürecinde halifeliğin etkisini yitirdiğini, böylece tarihe karışmasının İslâm dünyasında sükûnetle karşılanacağı görüşüne yer vermiştir (Akgün, 2006, ss.237-238). Hilâfet taraftarı olarak yorumu merak edilen Tevhid-i Efkâr gazetesi 6 Mart 1340 (1924) tarihli nüshasında "Son İnkılâptan Sonra" başlıklı yazısında yapılan inkılâbın bir emr-i vaki olduğunu belirtmiştir. Yapılan inkılâbın terakki ve teceddüd olmadığı ve bu inkılâp ile sadece terakki ve teceddüde hail(engel) ad edilen manilerin ortadan kalktığını ifade etmiştir. "İlga edilen müesseseler teceddüd ve terakki diyarına gitmek isteyen bir yolcuyu durduran kale duvarı kapısı farz edilirse bugünkü vaziyet yalnız kale kapısının ve duvarının yıkılması veya açılması demektir. Yolcu henüz kapının eşiğindedir teceddüd ve terakki diyarı ise görünmekle beraber çok uzaktadır" diyerek hedefe ulaşmak için henüz yolun başında olduğumuzu vurgulamıştır. Bu görüşlerini de Hüseyin Cahid Bey'in "Bundan sonra medeniyet yolunda yürümek isterken ayaklarımıza dolaşacak ve bizi yerimizde alıkoyacak hiçbir mani kalmamıştır" sözü ile desteklemiştir (Tevhid-i Efkâr, 6 Mart 1340, s.1).

Anadolu'da Yenigün, Hâkimiyet-i Milliye, Vakit, Vatan, Açıksöz gibi inkılâbın savunucusu olan gazeteler hilâfetin kaldırılması kararını memnuniyetle karşılamış ve milli hâkimiyetin önündeki

engellerin kalktığını ifade etmiştir. Cumhuriyet ile hilâfetin yan yana yürüyemeyeceğini belirtmişler ve cumhuriyetin yanında hilâfetin varlığını saltanat olarak değerlendirmişlerdir. Vakit gazetesinin 4 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "Büyük Millet Meclisi ikinci celsesinde hilâfetin ilga kanununu kabul etti" başlığı altında Abdülmecid Efendi'ye hal' kararının resmen tebliğ edildiğini ve 14 Mart'a kadar Türk toprağında hanedandan hiç kimsenin kalmayacağını duyurmuştur (Vakit 4 Mart 1340, s.1). Gazetede Mehmet Asım "İmparatorluğun Tasfiyesi" başlıklı makalesine "Cumhuriyet idaresi, kendi mevcudiyeti içinde gayri kabil temsil gördüğü hasrı bertaraf etmeğe karar vermiş. Bu kararın icrası, Osmanlı tarihinin kat'i bir tasfiyesi demektir" şeklinde başlamış ve cumhuriyeti tehdit edecek eski usul engellerin kalktığını belirtmiştir (Asım, 4 Mart 1340, s.1). Vatan gazetesinin 4 Mart 1340(1924) tarihli nüshası manşetini "Büyük Millet Meclisi dün gürültülü bir müzakereden sonra hilâfetin, Şer'iye ve Evkâf Vekâleti'nin ilgası ve tedrisatın tevhidi hakkındaki kanunları aynen kabul etmiştir. İki celse arasında Halk Fırkası bir içtima akd etmiş ve Gazi Paşa bu içtimada bulunarak hanedanın kadın azasıyla damatları ve sultan zadelerin hudud-u haricine çıkarılmaktan istisna edilmelerini teklif etmiştir. Fırka hararetli müzakerat neticesinde bu teklifi kabul etmemiştir" şeklinde atmıştır (Vakit, 4 Mart 1340, s.1; Tevhid-i Efkâr 4 Mart 1340, s.1; Hâkimiyet-i Milliye 4 Mart 1340, s.1).

Anadolu'da Yenigün gazetesinde de Yunus Nadi yazdığı makalelerle hilâfetin kaldırılması kararını değerlendirmiştir. 4 Mart'ta Yunus Nadi "Yeni İ'tila (yükselme) Devri" başlıklı makalesinde cumhuriyetin karşısındaki hilâfeti "saltanat heyulası(korkunç hayal)" olarak nitelendirmiştir. Türk milletinin dahildeki istiklalini ve hürriyetini kısıtlayan konular hakkında artık karar verdiğini belirtmiştir. "Milletimizin efendisi biziz, başka efendilere hatta gölgelerine dahi tahammülümüz yoktur" diyerek milletin egemen olduğu cumhuriyette hanedana yer olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca artık Türkiye'de şahsi saltanatın yer alamayacağını belirtmiştir (Nadi, 4 Mart 1340, s.1 ). 5 Mart'ta Yunus Nadi "Cumhuriyet ve Memleket" adlı makalesinde Milletin hilâfetin kaldırılması ile altı yüz yıllık bir kâbustan uyandığını belirtmiştir. Türk milletinin Osmanlı hanedanını siyasi yetkileri olmayan hilâfet arkasında saf tuttuğunu görünce "kulaklarından yakalayarak, dışarıya fırlatmış bu suretle milli hayatın mazisine ait bir intimaamdan (bağlılık) ziyade istikbaline ait bir selametin kati', en sarih ve en zaruri icablarına tabi'i olmuştur" diyerek bundan sonra Türk milletinin herhangi bir halife veya sultan için hayatını tehlikeye atmayacağını ifade etmiştir (Nadi, 5 Mart 1340, s.1).

Açıksöz gazetesinin 5 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında Fazlı Berki "Hilâfet Lağv Olundu" makalesine "Başımızda bir hanedan var idi. Bunlar hilâfet ve saltanatı nefislerinde cem' etmiş idi" diye başlamıştır. Yazar "Huzur ve sükûna muhtaç olan her dem hâkimiyet-i milliye aleyhinde isyan olan bir müessesenin bekasına ruy-ı rıza göstermez idi" diyerek milletin hilâfetin varlığını milli hâkimiyete zarar olarak gördüğünü vurgulamıştır. Yazar hilâfetin devamını devlette ikilik olarak görmüş ve hanedanın memleketten çıkarılması ile devletin büyük bir beladan kurtulduğunu belirtmiştir (Berki, 5 Mart 1340, s.1). Vakit gazetesi 5 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında hilâfetin kaldırılmasını "İnkılâbın kudretli eli tarihimizden bir sayfa daha çıkarmıştır. Bazen ağır, bazen sarih fakat hiç durmadan tırmanıyoruz bizi maziye bağlayan bir zinciri daha kestik" (Vakit, 5 Mart 1340, s.1) şeklinde yorumlamıştır. Anadolu'da Yenigün gazetesi 6 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "Lüzumundan Çok Fazla Yaşayan Bir Hanedan" başlıklı yazısında "Hilâfet müessesesi vicdanlar için artık o kadar çoktan beri ölü bir müessese olmuş ki şimdi onun defni mevzu bahis olduğu zaman bütün tabutların arkasından esirgenmeyen gözyaşları, feryadlar ve figanlar burada yok gibidir" diyerek hilâfetin kalkmasına halk arasında büyük bir tepkinin olmadığını, sadece İstanbulluların yüzyıllardır bu geleneğe bağlılıklarından dolayı şaşkınlık yaşadıklarını ifade etmiştir. Avrupa'da Osmanlı Devleti tarzındaki devletlerin uzun zamandır tarih sayfasından çıktığını,Osmanlı hanedanının ise gereğinden fazla yaşadığını vurgulamıştır (M.N., 6 Mart 1340, s.2). Vatan gazetesinin 9 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında Ahmet Emin'in "Iztırab Duyanlara Acıyalım, Fakat İşin Esasını Gözden Kaçırmayalım" başlıklı makalesinde "Hilâfetin ilgasını tabiî görmeyenler etrafında derhal bir kudsiyet çemberi çevirmek itiyadında(alışkanlık)

bulunan basit dimağların bile en küçük bir menfaat neticesinde anlıyorlarki hilâfet denilen makamın hiçbir dini mahiyeti yoktur, kısmen hükümdarların kuvvet ve nüfuz aleti, kısmen ecnebi hükümetlerin bir emperyalizm silahı olarak istimal(kullanmak) edilmiş bir siyasi vasıtadır" demiş ve hilâfetin devlet ve millet namına hiçbir faydasının olmadığını hatta devletin iç siyasetine müdahale edilmesine neden olacak bir tehlike olduğunu ifade etmiştir. Hanedan üyelerinin İstanbul'dan gidişi insanlar arasında merhamet duyguları oluşturduğunu ama bu duyguların memleketin asıl menfaatlerini unutturmaması gerektiğini söylemiştir (Emin, 9 Mart 1340, s.1).

Resimli Gazete'nin 8 Mart 1340 (1924) tarihli nüshasında "İnkılâbın Büyük Eseri" başlığı ile "Tarihin eli inkılâpları ağır ağır hazırlar, bir gün eserini meydana getirir. İçtimai inkılâbımızın büyük eseri, dini diyanetten kurtarmak oluyor. Milleti endişeden kurtarmak içinde hanedanı etkisiz hale getiriyoruz" (Resimli Gazete, 8 Mart 1340, s.1) diyerek son zamanlarda hilâfetin memlekete verdiği zararlardan bahsetmiştir. Ayrıca "Şimdi Dindar Olduk" başlığı altında "Türk milleti Allah ile kendisi arasında vasıta hıdmetini görmeye memur adam tanımıyor. Bu karar ani bir heyecanın mahsulü değildir. Faidesiz uzuvların ölüme mahkûm olması tabiyenin en bariz kaidesi olduğu içindir" diyerek artık bu kurumun kaldırılmasının zamanının geldiğini ifade etmiştir (Resimli Gazete, 8 Mart 1340, s.2). Halkın merakla beklediği hutbe konusunda ise İstanbul Müftülüğü, Evkâf Müdürü ve Polis Müdürü Cuma namazında okunacak hutbe ile ilgili olarak tebligatta bulunmuşlardır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 9 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında ise "Halife Yerine" başlığı altında "Bugün camilerde Cuma hutbesinde halife yerine milletin ve cumhuriyetin saadeti için dua edildi" haberine yer verilmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 9 Mart 1340, s.1; Tevhid-i Efkâr, 8 Mart 1340, s.1; Açıksöz, 11 Mart 1340, s.1).

Basın hilâfetin kaldırılması ile ilgili ülke dışında verilen tepkilere de yer vermiştir. Vakit gazetesi 9 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında Mehmet Asım'ın "İngiltere'den Bir Ses" başlıklı makalesinde İngiltere'nin "Daily Telegraph" adlı gazetesinin Türkiye'nin aldığı hilâfeti kaldırma kararını nefretle eleştirdiğini ve bu karar ile İslâm âleminde büyük tartışmalar çıktığını iddia ettiğini yazmıştır. Yazar, İngiltere'nin hilâfet kurumunu entrikalarına ortam hazırlamak için kullandığını ve İslâm dünyasında karışıklık çıkarmak için bu denli büyük tepki gösterdiğini vurgulamıştır (Asım, 9 Mart 1340, s.1). Ayrıca Daily Telegraph gazetesi bu kurum sayesinde büyük bir devlet sayılan Türkiye'nin artık üçüncü sınıf bir Tatar devletçiği sayılacağını iddia etmiştir (Akgün, 2006, s.225).

Anadolu'da Yenigün gazetesinin 12 Mart 1340(1340) tarihli nüshasında Yunus Nadi "Yeni Sesler" başlıklı makalesinde hilâfetin kaldırılmasına yabancı basının verdiği tepkileri aktarmıştır. Hilâfet müessesesinin cumhuriyetle tamamen zıt olduğunu, fakat Avrupa matbuatında hilâfetin kaldırılma kararının hatalı olduğuna dair haberler yapıldığını belirtmiştir. Yazar bu eleştirileri Türkiye'nin iç işlerine müdahale olarak değerlendirmiştir. Avrupa'nın hilâfeti kendi menfaatleri için kullanmak istediklerinden hilâfetin kaldırılması kararına karşı çıktıklarını belirtmiştir. Hatta bir gazetede "Türk milletini dünya haritasından silmek için Yunanlılar kadar halife ve hilâfete de ihtiyacımız var" denildiğini bildirmiştir. Yazar hilâfetin ilgasının haklı sebepleri olduğundan bahsetmiş ve Avrupa'nın hilâfetin ilgasında başka nedenler aramaması gerektiğini vurgulamıştır (Nadi, 12 Mart 1340, s.1).

Tevhid-i Efkâr gazetesinin 15 Mart 1340 (1924) tarihli nüshasında "Aleyhimizdeki Dedikodulara Karşı" adlı yazıda hilâfetin kaldırılmasının son günlerde en çok konuşulan konu olmasını "Velev maddeten müteferrik (çeşitli), manende henüz tefrike(ayrı) halinde olsalar da dünya yüzünde yaşayan ve kutsi bir rabıta(bağ) ile birbirine merbut(bağlı) bulunan üç yüz milyon insana müteallik(alakalı) bir mesele olduktan başka âlem-i tesiratınıda alakadar ediyordu" şeklinde açıklamıştır. Avrupa basınında hilâfetin ilga kararını tasvib eden yazılardan çok tenkit yazıları yazıldığını bildirmiştir. Gazetede en büyük eleştiriyi İngiltere'nin yapmasını "İlga edilen hilâfet değil de Rum Patrikhanesi olsa idi, İngiliz gazeteleri ancak bu kadar tenkitte bulunurlardı" şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca âlem-i İslâm'ın kalplerinden Türkleri çıkarmak isteyen Avrupalıların hilâfet

taraftarı kesildiklerini belirtmiştir. Avrupalıların Müslümanları aleyhimize tahrik etmelerine hükümetimizin izin vermemesi gerektiğini ifade etmiştir (Tevhid-i Efkâr, 15 Mart 1340, s.1).

Hâkimiyet-i Milliye gazetesi 20 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "İbret-âmiz (İbret verici hadise) Bir Ders" başlıklı yazısında hilâfetin kaldırılmasının İngiltere, Fransa ve İtalya gibi Hıristiyan devletler üzerinde bu kadar derin izler bırakmasının nedenini düşündüğümüzde bizim için ibret mahiyetinde bir ders çıkacağını ifade etmiştir. Bu üç devletin asırlardır iç işlerinde dinin devlet işlerine müdahalesini izin vermezken ve Müslümanlarla uzun asırlardır uğraşmışlarken hilâfetin kaldırılması ile bu kadar ilgilenmeleri hayret verici bir hadise olarak değerlendirmiştir. Avrupalıların saltanat kaldırıldığında hilâfet makamını ellerinde oyuncak olarak kullanacaklarını ama hilâfet kaldırılınca ümitleri yıkıldığından bu mesele ile bu kadar ilgilendiklerini ifade etmiştir. Batı'nın hilâfet meselesine olan alakası tahlil edildiğinde bunun ibret verici bir ders olduğunun anlaşılacağını vurgulayan yazı "Bizi şimdiye kadar emip sömüren memleketimizi bir esarete maruz bırakan elyevm bile elimizi ayaklarımızı binbir zincir ile bağlamakta devam etmek isteyen ecnebiler hilâfet ve halife ile bu kadar alakadar olmaları, yalnız başına, bu makamın asırlardan beri bu millet ve memleket için ne kadar felaket olduğunu ifade etmez mi?"şeklinde bitirilmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 20 Mart 1340, s.1).

**5.Hanedanın Yurt Dışına Çıkarılması Kararının Türk Basınına Yansımaları**

Hilâfetin kaldırılması ile TBMM hanedana sınır dışına çıkmaları için on gün süre verilmiş, ancak Halife'nin bu süreyi İstanbul'da geçirmesi tehlikeli görülerek karar hemen uygulanmıştır (Akgün, 2006, ss.218-219). Basın hilâfetin kaldırılması kararının sarayda nasıl karşılandığına, kararın Abdülmecid Efendi'ye nasıl tebliğ edildiğine ve hanedanın yurt dışına nasıl çıkarıldığına dair ayrıntılı bilgilere yer vermiştir.

Tevhid-i Efkâr gazetesi 4 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "Karar Abdülmecid Hazretlerine Tebliğ Edildi" başlığı altında "Dün gece İstanbul Valisi Haydar Bey, Polis Müdürü Saadettin Bey ve Emniyet Umumi Müdürü Muhiddin Bey Polis Müdürlüğünde içtima ederek gece geç vakte kadar Dâhiliye Vekâleti'nden gelecek emri beklemişlerdir. On buçukta Dâhiliye Vekâleti'nden gelen şifre ile Meclis'in hilâfetin ilgası ile ilgili aldığı kararın Haydar Bey tarafından tebliğ etmesi istenmiş ve saat on birde Abdülmecid Efendi'ye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı karar tebliğ edilmiştir" şeklinde anlatmıştır (Tevhid-i Efkâr, 4 Mart 1340, s.1; Anadolu'da Yenigün, 4 Mart 1340, s.1). Gazetelere göre hanedanın yurt dışına çıkarılışı şöyle olmuştur: Dolmabahçe Sarayı karadan ve denizden polisler tarafından taht-ı muhafazaya alınmış, zabıta tarafından saraydaki telefon santralleri kesilmiştir. İstanbul Valisi Haydar Bey, Polis Müdürü Saadettin Bey ve Emniyet Umum Müdürü Muhittin Bey kararın bildirilmesi için saraya gitmişlerdir. Saadettin Bey ve Haydar Bey ilga haberini tebliğ ettiğinde Abdülmecid Efendi haberi sükûnet ile karşılamış ve "Ben esasen devlet ve milletin saadetinden başka bir şey düşünmüyorum. Bugünde buna dua ediyorum. Ben giderim devlet ve memleket bahtiyar olsun" demiştir (Vatan, 5 Mart 1340, s.1). Abdülmecid Efendi bazı tedabir ve ikmal için kendisine iki gün verilmesini istese de hemen İstanbul'u terk etmeleri gerektiği söylenmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 5 Mart 1340, s.1; Vatan, 5 Mart 1340, s.1). Haber harem dairelerine de verilmiş, iki saat içinde çantalar hazırlanmış ve kamyonlara yüklenmiş fakat saray teşrifatına el sürülmemiştir (Vatan, 5 Mart 1340, s.1). Abdülmecid Efendi'ye yanında istediği kişileri götürebileceği söylenmiştir. Abdülmecid Efendi'nin yanında iki eşi Şehsuvar ve Hayrünnisa hanımlar, odalığı İkbal, oğlu Ömer Faruk, kızı Darüşşehvar Hanım, katib-i hususisi Salih Keramet Bey, kâtipleri Selahattin ve Hüseyin Nakip Beyler ve özel doktoru Selahattin Bey gitmiştir (Satan, 2008, s.223; Anadolu'da Yenigün, 5 Mart 1340, s.1; Vatan, 5 Mart 1340, s.1; İkdâm, 5 Mart 1340, s.1; Vakit, 5 Mart 1340, s.1; Tevhid-i Efkâr, 5 Mart 1340, s.1). Abdülmecid Efendi, Polis Müdürü Saadettin Beyi yanına çağırarak "Ben milletime daima hıdmetkâr ve hürmetkârımdır. Yine de öyleyim. Bütün endişe ve gayem millet ve memleketin saadeti ve selameti idi. Bu emel ve gaye bundan sonra da payidar olacaktır. Ben yaşadıkça Türk'ün ve Türklüğün saadeti ve selameti için dua

edeceğim. Öldükten sonra da kemiklerim bu vazifeyi ilelebet ifa edecektir" (Tevhid-i Efkâr, 5 Mart 1340, s.1; Vatan, 5 Mart 1340, s.1; İkdâm, 5 Mart 1340, s.1; Vakit, 5 Mart 1340, s.2) demiştir. Abdülmecid Efendi ve yanındakilere Çatalca'ya kadar Saadettin Bey refakat etmiştir. Vali Haydar Bey ve Emniyet Müdürü Muhittin Bey sarayda kalıp harem dairelerini mühürlemiştir. Polis Müdürü tarafından verilen son tebliğde hanedan erkânından erkeklerin iki güne bazılarının yarın akşama kadar, kadınların ve sultanzadelerin azami bir hafta içinde hudud haricine çıkarılacağı bildirilmiştir (Vatan, 5 Mart 1340, s.1). Muhittin Bey, Abdülmecid Efendi'nin gideceği yerin Bern olarak belirlendiği ve diğer hanedan üyelerinin istedikleri yere gitmekte serbest olduklarını bildirmiştir. Muhittin Bey açıklamasında hükümetin Abdülmecid Efendi ve ailesine şimdilik 15 bin lira verdiğini ve hanedanın diğer erkek ve kadın azalarına biner lira verileceğini, Abdülmecid Efendi'ye verilecek paranın Çatalca'da teslim edileceğini beyan etmiştir (Vatan, 5 Mart 1340, s.2).On gün içinde İstanbul'u terk etmeleri gereken hanedan üyelerinin sayısı kadınlar dahil 100 kişi (İkdâm, 5 Mart 1340, s.2; Vatan, 5 Mart 1340, s.2; Tevhid-i Efkâr, 5 Mart 1340, s.1) olduğu ve aciz olanların darülacezeye koyulacağı hasta olanlarında iyileştikten sonra ihraç edileceği de belirtilmiştir (Vatan, 5 Mart 1340, s.2).Tevhid-i Efkâr gazetesi 6 Mart'ta "Abdülmecid Efendi'nin Hudud-u Milli Haricinde Son Beyanatı" başlıklı yazısında Abdülmecid Efendi'nin gazetecilere trenin kompartımanının koridorunda verdiği beyanata yer vermiştir. Abdülmecid Efendi beyanatında milletin kararına karşı durmayacağını belirtip "Şimdilik İsviçre'ye gidiyorum. Bilahare başka bir yerde ikamet etmek için karar vereceğim. İhtirasat-ı ecnebiyeye alet olmayacağım. Vaktimi sanayi-i nefise ile meşgul olarak geçireceğim. Ecnebi gazetecilere bir şey söylememeye karar verdim" (Tevhid-i Efkâr, 6 Mart 1340, s.1; Vatan, 6 Mart 1340, s.1; Vakit, 6 Mart 1340, s.1) demiştir.

İkdâm gazetesi 7 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "Osmanlı Hanedanının Erkek Azaları İstanbul'u Kâmilen Terk Ettiler" başlığı altında hanedan üyelerinin erkek üyelerinin dün akşam tamamen ülkeyi terk ettiklerini ve hanedanın kadın üyelerine ise Salı gününe kadar müsaade edildiğini bildirmiştir (İkdâm, 7 Mart 1340, s.1). İkdâm gazetesinin 9 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında Abdülmecid Efendi ve ailesinin İsviçre'nin Montrö şehri civarında Leman Gölü kıyısında "Terite" kasabasına vasıl olduğunu ve Palas Oteline(Grand Hotel) nazil olduğunu yazmıştır (İkdâm, 9 Mart 1340, s.2; Vakit, 10 Mart 1340, s.2; Hâkimiyet-i Milliye, 10 Mart 1340, s.1; Tevhid-i Efkâr, 10 Mart 1340, s.1 ). Tevhid-i Efkâr gazetesinin 13 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında hudud haricine çıkarılacak hanedan üyesi kalmadığını belirtmiştir (Tevhid-i Efkâr, 13 Mart 1340, s.2).Ülkeden çıkarılan hanedan üyelerinden kadınlara 1952, erkeklere 1974'te Türkiye'ye dönebilme ve vatandaş olabilme hakları verilmiştir (Demiryürek, 1994b, s.57).

10 Mart 1924'te Mısır, Hindistan, Endonezya Müslümanları Abdülmecid Efendi'ye halifeliğin kaldırılmasından dolayı duyulan üzüntüyü belirten telgraflar göndermişler (Akgün, 2006, s.223) ve konu hakkında ayrıntılı bilgi istemişlerdir. Abdülmecid Efendi bu telgraflara bir cevap vermek amacıyla Reuter, Havas, Wolf ve Stephanie gibi haber ajansları vasıtasıyla 11 Mart'ta bir beyanname yayınlamıştır (Küçük, 1988, s.264; Satan, 2008, s.226).Vakit gazetesinin 17 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında "Abdülmecid Efendi Boş Hülyalar Peşinde Koşuyor" başlığı altında Sabık Halife'nin İslâm âlemine hitaben bir beyanname yazdığı haberini vermiştir (Vakit, 17 Mart 1340, s.1). Anadolu'da Yenigün gazetesi 17 Mart 1340(1924) tarihli nüshasında bu beyannameyi konu almış ve "giderken milletin kararına tabiyet edeceğim diyen bu adam da hain mevkiîne geçmiş" (Anadolu'da Yenigün, 17 Mart 1340, s.1) diyerek Sabık Halife'nin beyannamesini ihanet olarak değerlendirmiştir. Bu beyannameyi Anadolu'da Yenigün gazetesi 19 Mart'ta "Abdülmecid'in Son Vesika-i İhaneti" başlığı altında yayınlamıştır. Bu beyanname "Hilâfet gibi mukaddes bir müesseseyi lağvettiğini zanneden laik Ankara Cumhuriyeti beni sevgili memleketimden tard etti. Bu misafirperver topraklardan sadık İslâm dünyasına pederane selamlarımı gönderiyorum. Millet Meclisi'nin ekseriyeti tarafından verilen bu kafirane karar ne İslâm ruhuna ne de İslâmiyet'in ali menfaatine tevafuk eder. Onun için bu kafirane kararın keenlemyekün metabesinde(zahmet)

olduğunu İslâm âlemine tebliğ etmeyi en mübrem bir vazifem addederim. İslâm dünyasını davet ediyorum, bana bir an evvel bildirsinler, nerede bir din konferansı akt edilmek icab eder ki müştereken bir karar ittihaz edilebilsin" şeklindedir. Gazete bu beyanname ile "hanedanın ilk fırsatta cumhuriyete suikasttan geri durmayacağı hakkındaki endişelerin ne kadar haklı olduğunu" gösterdiğini ifade etmiştir (Anadolu'da Yenigün, 19 Mart 1340, s.1). Vakit gazetesi de bu beyanname ile ilgili olarak Sabık Halifenin protestolarıyla ne Türkiye'deki ne de yabancı himayesi altındaki Müslümanların ilgilenmeyeceğini ifade etmiştir (Vakit, 17 Mart 1340, s.2; Hâkimiyet-i Milliye, 17 Mart 1340, s.1). Bu beyannameyi Yunus Nadi "Ne Derin Gaflet!" başlıklı makalesinde değerlendirmiştir. Türk milletinin Abdülmecid Efendi'nin bu faaliyetlerini görünce "Meğer asırlarca başımızda ne melun bir bela varmış ve onu def etmekte ne kadar geç kalmışız" diye düşüneceğini vurgulamıştır. Birçok yerden tebrik alan devlete Abdülmecid Efendi'nin kötü sözler kullanmasını ihanetin ve derin bir gafletin karıştığı şaşkınlık olarak nitelendirmiştir (Nadi, 18 Mart 1340, s.1).

**SONUÇ**

TBMM, Milli Mücadele'de kesin zafere ulaştıktan sonra yönetimdeki ikiliği ortadan kaldırmak için saltanatı kaldırmıştır. Hilâfetin kaldırılmasının ilk basamağı olan saltanatın kaldırılmasında basında benzer yorumlar yapılmıştır. Bunda saltanatın kaldırıldığı halde hilâfetin Osmanlı hanedanında devam etmesi etkili olmuştur. Fakat saltanat kaldırıldığında halifenin görev ve yetkileri belirlenmemiş, halifeye siyasi hiçbir yetki verilmemiştir. Basında hilâfet tartışmaları cumhuriyetin ilanı ve Mustafa Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı seçilmesi ile başlamıştır. Cumhurbaşkanının seçimi ile halifeyi devlet reisi olarak gören muhafazakâr kesimde hilâfetin geleceği açısından endişeler oluşmasına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilanı ile basındaki muhalefet kendini daha da belirginleştirmiştir. Tanin, İkdâm ve Tevhid-i Efkâr gazeteleri İstanbul merkezli muhalefeti oluşturmuştur. Karşısında ise Hâkimiyet-i Milliye ve Anadolu'da Yenigün gibi Ankara gazeteleri yer almıştır. Ayrıca bu dönemde Lütfi Fikri Bey'in Abdülmecid Efendi'ye istifa etmemesi için yazdığı mektup, Emir Ali ve Ağa Han'ın yazdıkları mektup hilâfetin kaldırılmasını çabuklaştıran belgelerden olmuşlardır.

1924 yılının başlarında Abdülmecid Efendi'nin hilâfet tahsisatında artış istemesi üzerine artık bütçe görüşmelerinde hilâfetin akıbeti konuşulmaya başlamıştır. Özellikle Akşam ve İleri gazeteleri hilâfet bütçesini eleştirmiş ve Türkiye'de imtiyazlı bir sınıfın olmaması gerektiğini vurgulamışlardır. Cumhuriyetin ilk bütçesi hilâfetin kaldırılması hakkında alınacak kararı neticelendirmiştir. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi başta olmak üzere Anadolu'da Yenigün, Vatan, İleri, Vakit, Açıksöz gazeteleri inkılâbı destekleyen yazılar yazmışlardır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesi halifenin varlığının devlette ikilik oluşturduğunu savunmuş ve hilâfetin kaldırılması ile cumhuriyet fikrinin kökleşeceğini belirtmiştir. Anadolu'da Yenigün gazetesi hilâfet mekanizmasının uzun zamandır işlemediğini ifade etmiş ve cumhuriyetin yanında hilâfeti saltanat olarak değerlendirmiştir. Vakit gazetesi hilâfetin kaldırılmasını imparatorluğun tasfiyesi olarak değerlendirmiş hilâfetin kaldırılması ile yönetimdeki gayri tabiiliklerin kaldırıldığını savunmuştur. Vatan gazetesi ise hilâfeti Türkiye'nin ilerlemesi önünde bir engel olarak görmüştür. Tanin, Tevhid-i Efkâr ve İkdâm gibi hilâfet taraftarı gazeteler yazılarında olumsuz eleştiriler yapmamışlardır. Muhafazakâr gazeteler bu inkılâbın İslâm dünyası ile bağları gevşeteceğine inanmış ama bunun da ikinci derece bir sorun olduğunu belirtmişlerdir. Sadece Tevhid-i Efkâr gazetesi inkılâbı emr-i vaki olarak değerlendirmiş ve cumhuriyetin ilerlemesi için önündeki engellerin kalktığını artık terakki ve teceddüd için hiçbir maninin kalmadığını belirtmiştir. Basında hilâfetin kaldırılması ile ilgili olumsuz eleştiriler olmamasında hilâfetten bahsetmenin vatana ihanet sayılmasının da etkisi olmuştur. Mart 1924 sonu itibariyle hilâfetin kaldırılması ile ilgili haberler gündemden düşmüştür.

## KAYNAKÇA

### I.RESMİ YAYINLAR

*TBMM Gizli Celse Zabıtları,* Devre II, C.IV, TBMM Matbaası, Ankara, 1985.

*TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre I, C.XXIV, TBMM Matbaası, Ankara, 1960.

*TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre II, C.VII, TBMM Matbaası, Ankara, 1970.

*TBMM Zabıt Ceridesi,* Devre II, C.VI, TBMM Matbaası, Ankara, 1968.

### II. GAZETELER

**1. Açıksöz Gazetesi(Kastamonu)**

*Açıksöz Gazetesi,* 1 Teşrin-i Sâni 1338, no:621.

*Açıksöz Gazetesi,* 19 Teşrin-i Sâni 1338, no:639.

Fazıl Berki, "Hilâfet Lağv Olundu", *Açıksöz Gazetesi,* 5 Mart 1340, no:1018.

*Açıksöz,* 11 Mart 1340, no:1024.

**2. Akşam Gazetesi(İstanbul)**

Yakup Kadri, "Bir Muvazaa mı? *Akşam Gazetesi,* 6 Şubat 1340, no:1917.

**3. Anadolu'da Yenigün Gazetesi(Ankara)**

Yunus Nadi, "Millet Hâ'il Tanımıyor", *Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 1 Teşrin-i Sâni 1338, no:634.

*Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 2 Teşrin-i Sâni 1338, no:635.

*Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 5 Teşrin-i Sâni 1338, no:638.

Yunus Nadi, "Hükümet ve Hilâfet", *Anadolu'da Yenigün,* 21 Teşrin-i Sâni 1338, no:652.

Yunus Nadi, "Milletin Ruhu", *Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 26 Şubat 1340, no:1047.

*Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 28 Şubat 1340, no:1049.

*Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 2 Mart 1340, no:1051.

Yunus Nadi, "Yeni İ'tila Devri", *Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 4 Mart 1340, no:1054.

*Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 5 Mart 1340, no:1054.

Yunus Nadi, "Cumhuriyet ve Memleket", *Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 5 Mart 1340, no:1054.

M. N., "Lüzumundan Çok Fazla Yaşayan Bir Hanedan", *Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 6 Mart 1340, no:1056.

Yunus Nadi, "Yeni Sesler", *Anadolu'da Yenigün Gazetesi*, 12 Mart 1340, no:1062.

*Anadolu'da Yenigün Gazetesi*, 17 Mart 1340, no:1067.

Yunus Nadi, "Ne Derin Gaflet!", *Anadolu'da Yenigün Gazetesi*, 18 Mart 1340, no:1068.

"Abdülmecid'in Son Vesika-i İhaneti", *Anadolu'da Yenigün Gazetesi,* 19 Mart 1340, no:1069.

**4.Hakimiyet-i Milliye(Ankara)**

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 31 Teşrin-i Evvel 1338, no:648.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 2 Teşrin-i Sâni 1338, no:650.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 5 Teşrin-i Sâni 1338, no:653.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 19 Teşrin-i Sâni 1338, no:667.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 2 Teşrin-i Sâni 1339, no:956.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 12 Kanun-u Evvel 1339, no:992.

"İnkılâbın Mübrem Mantığı", *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi*, 27 Şubat 1340, no:1057.

"Dünkü Vuzûh", *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 28 Şubat 1340, no:1058.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 4 Mart 1340, no:1062.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 5 Mart 1340, no:1063.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 9 Mart 1340, no:1067.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 10 Mart 1340, no:1068.

*Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 17 Mart 1340, no:1075.

"İbret-âmiz Bir Ders", *Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi,* 20 Mart 1340, no:1078.

**5. İkdâm Gazetesi(İstanbul)**

*İkdâm Gazetesi,* 3 Teşrin-i Sâni 1338, no:9210.

Yakup Kadri, "İrade-i Milliyenin İnkişafı", *İkdâm Gazetesi,* 4 Teşrin-i Sâni 1338, no:9211.

*İkdâm Gazetesi,* 5 Teşrin-i Sâni 1338, no:9212.

*İkdâm Gazetesi,* 4 Mart 1340, no:9670.

"Son Mühim Kararlar", *İkdâm Gazetesi,* 4 Mart 1340, no:9670.

*İkdâm Gazetesi,* 5 Mart 1340, no:9671.

*İkdâm Gazetesi,* 7 Mart 1340, no:9673.

*İkdâm Gazetesi,* 9 Mart 1340, no:9675.

**6. İleri gazetesi(İstanbul)**

Celal Nuri, "Saltanatın Tasfiyesi, Hanedanın Sultanına Hala Aylık Verecek miyiz?", *İleri Gazetesi,* 5 Şubat 1340, no:2144.

**7. Resimli Gazete(İstanbul)**

*Resimli Gazete*, 8 Mart 1340, S.27.

**8.Tanin Gazetesi(İstanbul)**

*Renin Gazetesi*, 3 Teşrin-i Sâni 1338, no:22.

İsmail Müştak, "Halife-i Müslimin Abdülmecid Hazretleri", *Tanin Gazetesi*, 20 Teşrin-i Sâni 1338, no:38.

*Tanin Gazetesi*, 1 Teşrin-i Sâni 1339, no:378.

*Tanin Gazetesi*, 9 Teşrin-i Sâni 1339, no:386.

*Tanin Gazetesi,* 10 Teşrin-i Sâni 1339, no:387.

Hüseyin Cahid, "Şimdide Hilâfet Meselesi", *Tanin Gazetesi*, 11 Teşrin-i Sâni 1339, no:190.

Hüseyin Cahid, "Hilâfetin Vaziyeti", *Tanin Gazetesi*, 2 Kanun-u Evvel 1339, no:409.

*Tanin Gazetesi,* 5 Kanun-u Evvel 1339, no:412.

*Tanin Gazetesi,* 26 Şubat 1340, no:205.

*Tanin Gazetesi,* 4 Mart 1340, no:212.

**9.Tevhid-i Efkâr Gazetesi(İstanbul)**

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 2 Teşrin-i Sâni 1338, no:503.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 5 Teşrin-i Sâni 1338, no:506.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 19 Teşrin-i Sâni 1338, no:520.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 9 Teşrin-i Sâni 1339, no:853.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 28 Şubat 1340, no:3992.

"Meclis'te Hilâfetin Son Şekli", *Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 29 Şubat 1340, no:3993.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi*, 1 Mart 1340, no:3994.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 2 Mart 1340, no:3995.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 3 Mart 1340, no:3996.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 4 Mart 1340, no:3997.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 5 Mart 1340, no:3998.

"Son İnkılâptan Sonra", *Tevhid-i Efkâr Gazetesi*, 6 Mart 1340, no:3999.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 6 Mart 1340, no:3999.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 8 Mart 1340, no:4001.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 10 Mart 1340, no:4003.

*Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 13 Mart 1340, no:4006.

"Aleyhimizdeki Dedikodulara Karşı", *Tevhid-i Efkâr Gazetesi,* 15 Mart 1340, no:4008.

**10.Vakit Gazetesi(İstanbul)**

Mehmet Asım, "Anlaşılamayan Hakikat", *Vakit Gazetesi*, 11 Kanun-u Evvel 1339, no:2139.

*Vakit Gazetesi*, 16 Kanun-u Evvel 1339, no:2144.

*Vakit Gazetesi*, 2 Mart 1340, no:2221.

*Vakit Gazetesi*, 4 Mart 1340, no:2223.

Mehmet Asım, "İmparatorluğun Tasfiyesi", *Vakit Gazetesi*, 4 Mart 1340, no:2223.

*Vakit Gazetesi*, 5 Mart 1340, no:2224.

*Vakit Gazetesi*, 6 Mart 1340, no:2225.

Mehmet Asım, "İngiltere'den Bir Ses", *Vakit Gazetesi*, 9 Mart 1340, no:2228.

*Vakit Gazetesi*, 10 Mart 1340, no:2229.

*Vakit Gazetesi,* 17 Mart 1340, no:2236.

**11.Vatan Gazetesi(İstanbul)**

*Vatan Gazetesi,* 10 Kanun-u Evvel 1339, no:239.

Ahmet Emin, "Türk Milleti Artık Kabus İçinde Yaşayamaz", *Vatan Gazetesi*, 2 Mart 1340, no:322.

*Vatan Gazetesi,* 4 Mart 1340, no:324.

*Vatan Gazetesi,* 5 Mart 1340, no:325.

*Vatan Gazetesi,* 6 Mart 1340, no:326.

Ahmet Emin, "Izdırab Duyanlara Acıyalım, Fakat İşin Esasını Gözden Kaçırmayalım", 9 Mart 1340, no:329.

## III. TETKİK ESERLER

Akgün Karal Seçil; *Halifeliğin Kaldırılması ve Laiklik(1924-1928),* İstanbul, 2006.

Armaoğlu, Fahir; "Hilâfetin Dış Cephesi", *10 Kasım 1999 Devlet Töreni ve Hilâfetten Cumhuriyete Paneli,* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

Arnold, T. W. ; "Halife", *Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi,* C.5, İstanbul, 1952.

Atatürk, Mustafa Kemal; *Nutuk(1919-1927)*, Yayına Haz: Zeynep Korkmaz, Ankara, 2000.

Atay, Tayfun; "İttihat Sembolü mü, İhtilaf Kaynağı mı? Öncesi ve Sonrasıyla Halifeliğin Kaldırılması Üzerine Bir Yeniden Düşünme Denemesi", *Toplum ve Bilim Dergisi,* s.84, Ankara, 2000.

Avcı, Casim; "Hilâfet", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C.17, İstanbul, 1998.

Aybars, Ergün; *İstiklal Mahkemeleri,* Ankara, 2009.

Boyacıoğlu, Ramazan; "Atatürk'ün Hilâfetle İlgili Görüşleri", *Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi,* C.XIII, S.37, Ankara, 1997.

Boykoy, Seher; "Saltanatın Kaldırılmasının Türk Basınına Yansımaları", *Atatürkçü Bakış,* C.1, S.2, Ankara, 2002.

Demirel, Yücel; Konur, Osman Zeki; *CHP Grup Toplantısı Tutanakları(1923-1924),* İstanbul, 2002.

Demiryürek, Mehmet; "Hilâfetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-II", *Toplumsal Tarih,* S.12, İstanbul, 1994.

Demiryürek, Mehmet; "Hilâfetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yansımaları-III", *Toplumsal Tarih,* S.13, İstanbul, 1994.

Gologlu, Mahmut; *Halifelik Ne İdi? Nasıl Alındı? Niçin Kaldırıldı?,* Ankara, 1973.

İnan, Arı; *Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları,* Ankara, 1982.

Küçük, Cevdet; "Abdülmecid Efendi", *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi,* C.1, İstanbul, 1988.

Öklem, Necdet; *Hilâfetin Sonu,* İzmir, 1981.

Satan, Ali; *Halifeliğin Kaldırılması,* İstanbul, 2008.

Satan, Ali; *Son Halife Abdülmecid Efendi*, İstanbul, 2009.

Sezgin, Ömür; *Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu,* Ankara, 1984.

Tunaya, Tarık Zafer; *İslâmcılık Akımı,* İstanbul, 2007.

Turan, Namık Sinan; *Hilâfetin Tarihsel Gelişimi ve Kaldırılması***,** İstanbul,2004.

Uluğ, Naşit Hakkı; *Halifeliğin Sonu,* İstanbul, 1975.